

Kárpát-haza SZEMLE

A KÁRPÁT-MEDENCEI MAGYARSÁGKUTATÁS INTERDISZCIPLINÁRIS SZAKMAI FOLYÓIRATA

2022/ 1. szám

TÖZSÉR ANETT

A sajátos nevelési igényű gyermekek fejlesztése Magyarországon

GÁBRITY MOLNÁR IRÉN

A vajdasági magyarok anyanyelvi oktatásának esélyei az utóbbi évtized tapasztalatai alapján

KEMECSI LAJOS

A budapesti Néprajzi Múzeum új épületei

BORBÁNDI ERIK

Hargitaváralja, egy jelképes székely község valóságos története

LAKATOS ARTUR – TOLNAI TIMEA KATALIN

Szállodaipari mutatók alakulása Románia nyugati határon fekvő megyéiben a rendszerváltást követően

Kiadja a Nemzetstratégiai Kutatóintézet

KÁRPÁT-HAZA SZEMLE

A KÁRPÁT-MEDENCEI MAGYARSÁGKUTATÁS
INTERDISZCIPLINÁRIS SZAKMAI FOLYÓIRATA

2022/1. szám

KÁRPÁT-HAZA SZEMLE

A KÁRPÁT-MEDENCEI MAGYARSÁGKUTATÁS
INTERDISZCIPLINÁRIS SZAKMAI FOLYÓIRATA

2022/1. szám

KÁRPÁT-HAZA SZEMLE 2022/ 1. szám

A Kárpát-medencei magyarságkutatás interdiszciplináris szakmai folyóirata

KIADJA A NEMZETSTRATÉGIAI KUTATÓINTÉZET

1054 Budapest, Nagysándor József utca 8.

Felelős kiadó: Szász Jenő

Szerkesztőbizottság

Bali János, Benedek József, Csata Zsombor, Hajdú Zoltán, Kiss Tamás,
Lampl Zsuzsanna, Magyar Zoltán, Nagy Benedek, Nagy Imre, Péntek János,
Péti Márton, Pozsony Ferenc, Schwarcz Gyöngyi, Szász Jenő, Szilágyi Ferenc,
Szoták Szilvia, Tóth Géza, Tózsér Anett

Felelős szerkesztő

Ress Boglárka

A szerkesztő munkatársa

Borbándi Erik

Tördelőszerkesztő

Nádas Zsófia

Nemzetstratégiai Kutatóintézet © 2022, Budapest

Minden jog fenntartva

A kötetben szereplő írások tartalma nem feltétlenül tükrözi
a kiadó álláspontját.

ISSN 2732-1789

TARTALOM

TANULMÁNYOK 7

Tózsér Anett 7

A sajátos nevelési igényű gyermekek fejlesztése Magyarországon

Gábrity Molnár Irén

A vajdasági magyarok anyanyelvi oktatásának esélyei az utóbbi évtized tapasztalatai alapján 22

Kemecsi Lajos

A budapesti Néprajzi Múzeum új épületei 37

Borbándi Erik

Hargitaváralja, egy jelképes székely község valóságos története 46

Lakatos Artur – Tolnai Timea Katalin

Szállodaipari mutatók alakulása Románia nyugati határon fekvő megyéiben a rendszerváltást követően 73

RECENZIO 83

Kürti Tünde – Csata Zsombor 83

Recenzió Veres Valér (szerk.) *Erdélyi magyar ifjúság –*

Szociológiai jellegzetességek és változások 2001 és 2016 között című művéhez

ABSZTRAKTOK 89

Borbándi Erik

Nemzetstratégiai Kutatóintézet

Hargitaváralja, egy jelképes székely község valóságos története

Kárpát-haza Szemle, 2022 (1), pp. 46–72., 91.

DOI-azonosító: 10.64605/KHSZ.2022.1.04

Hargitaváralja, egy jelképes székely község valóságos története

A Hargitaváralja jelképes székely község mintegy negyedszázados története nem választható el a magyarországi menekültkérdés két világháború közötti alakulásától. Valójában már létrejöttét is az a tény magyarázza, hogy az elszakított területekről érkező menekültek ellátását, társadalmi integrációját az állam képtelen volt önmagában megoldani, ahhoz kifejezetten erre a feladatra szerveződött civil szervezetek segítségére volt szüksége. Ezek egyike volt a Hargitaváralja, mely fennállása során hol kisebb, hol nagyobb hatékonysággal, de összességében sikerrel látta el ezt a feladatot. Mint erdélyi (székely) gyökerű szervezet természetesen a Magyarországra menekült erdélyiek (székelyek) összefogására fókuszált. A szervezet Köllő Ignác nevével fémjelzett első korszakában főként a kulturális, hagyományőrző, a székely identitást erősítő tevékenysége hangsúlyozódott ki, de markánsan állást foglalt politikai kérdésekben, így a revízióval kapcsolatban is. Az 1930-as évek közepétől a többi erdélyi gyökerű egyesülettel karöltve a Hargitaváralja is szeretett volna nagyobb részt vállalni az ország építésében, ezért szorgalmazták ezen egyesületek összefogását, aminek eredményeként létrejött az Erdélyi Szövetség. Észak-Erdély és a Székelyföld 1940-es visszacsatolása után a jelképes község számára új kihívást jelentett az országba, főként a fővárosba érkező erdélyiek tömegeiről való gondoskodás; szálláshoz, munkához való juttatásuk. Ennek kapcsán indították el a Székely Ház projektet, s alapították meg a Hargita Székely Szövetkezetet. Céljuk a Székelyföldről kiszakadt székelység társadalmi, művelődési és gazdasági támogatása volt. Ezekben az években a szervezet szociális tevékenysége vált hangsúlyossá. A Hargitaváralja sorsát végül a háború és az annak nyomán bekövetkező változások pecsételték meg. Bebizonyosodott,

hogy akkor, amikor már tömegek problémáinak kezeléséről van szó, egy ilyen viszonylag kis létszámú szervezet egyedül nem birkózik meg a feladattal.

The Hargitaváralja Organization, a True History of a Symbolic Szekler Village

The history of the Hargitaváralja organization, a symbolic Szekler village, spanning about a quarter of a century, cannot be separated from the development of the refugee issue in Hungary between the two world wars. In fact, its creation is explained by the fact that the Hungarian state was unable to solve the care and social integration of refugees coming from the separated areas by itself, it needed the help of civil organizations specifically organized for this task. One of these was Hargitaváralja, which performed this task with less and sometimes greater efficiency, but overall with success during its existence. As an organization with Transylvanian (Szekler) roots, it naturally focused on uniting Transylvanians (Szeklers) who fled to Hungary. In the first era of the organization, marked by the name of Ignác Köllő, the main focus was on cultural and traditional activities and on strengthening the Szekler identity, but it also took a strong stand on political issues, such as the Revision or Hungarian Irredentism which was concerned with "the redemption of territories of the historical Kingdom of Hungary." From the mid-1930s, together with other organizations with Transylvanian roots, Hargitaváralja also wanted to take on a greater part in the construction of the country, and therefore they advocated for the unification of these organizations, which resulted in the creation of the Transylvanian Association. After the reunification of Northern Transylvania and the Szeklerland in 1940, the symbolic village

faced a new challenge: taking care of the masses of Transylvanians coming to the country, especially the capital, providing them with accommodation and work. In connection with this, the Szekler House project was launched and the Hargita Szekler Cooperative Society was founded. Their goal was the social, cultural, and economic support of the Szekler people who broke

away from Szeklerland. In these years, the social activities of the organization became emphasized. The fate of Hargitaváralja was finally sealed by the war and the changes that took place in its wake: it proved that when it comes to dealing with the problems of the masses, such a relatively small organization cannot solve them alone.

BORBÁNDI ERIK

Hargitaváralja, egy jelképes székely község valóságos története

Az országhatárok módosulásainak, az impériumváltásoknak általában egyenes következményei a kisebb-nagyobb népességmozgások. A vándorlások, melyek legtöbbször kényszerből történnek, tömegek életére vannak kihatással. Legyen szó akár migránsról, akár befogadóról, akár pedig a hátrahagyottakról. Az első világháború alatt és után menekülők százai érkeztek Magyarországra egész területére. Az 1920-ban felállított Országos Menekültügyi Hivatal szerint 1924-ig mintegy 350 ezer ember menekült át a trianoni Magyarországra, egyes történészek azonban 420-425 ezer menekültől írnak. Közülük nagyjából 197 ezren érkeztek a Romániához csatolt Erdélyből. Ligeti Ernő, Súly alatt a pálma című művében így ír erről az exodusról: „A középosztály, az erdélyi magyarság gerince roppant össze. A röghöz kötött földművelő itt maradt. Csak részben számolt fel a mágnástársadalom és a birtokososztály, mert ezeket az állam amúgy sem vehette át. Azok távoztak el tehát, akikre a magyar közművelődést és szellemiséget kellett volna ráépíteni.”¹ Ugyanakkor ennek a rétegnek a menekülése (direkt vagy indirekt elűzése), a megmaradt csonka ország rész vezetőségét is szinte megoldhatatlan helyzet elé állította. Márpedig a menekültek ellátásáról, munkához juttatásáról, később

pedig társadalmi integrációjáról gondoskodnia *kellett* a Trianon utáni magyar államnak. A valóságban azonban ezt a feladatot nem kis részben erdélyi kötődésű civil szervezetek látták el. Ezek egyike volt – talán a legfontosabb – a Hargitaváralja Jelképes Székely Község, melynek negyedszázados történetét kívánjuk összefoglalni tanulmányunkban.

Erdélyi menekültek Magyarországon 1918 után

Ahhoz, hogy megérthessük a Hargitaváralja Jelképes Székely Község létrejöttét, először is látnunk kell, miként alakult a menekültkérdés Magyarországon az I. világháború alatt és az azt követő években, hiszen az egyesület megalakulása leginkább az erre adott válaszként értelmezhető.

A Magyar Királyság területén már 1918 előtt is jelentős népességmozgások zajlottak le. Ablonczy Balázs szerint a magyar menekültügy első nagy próbája az 1916. augusztusi román betörés nyomán Erdély déli és keleti határ menti területeiről elindult menekülthullám volt.² Ekkor több mint 200 ezer ember menekült Magyarország belső területeire.

¹ Ligeti Ernő (1942). *Súly alatt a pálma. Egy nemzedék szellemi élete. 22 esztendő kisebbségi sorsban*. Kolozsvár: Fraternitas Rt.

² Nem minden trianoni menekült lett „vagonlakó”. *Múlt-kor*, 2016. augusztus 5. Elérés: <https://mult-kor.hu/nem-minden-trianoni-menekult-lett-vagonlako-20160805>

A Királyhágón túlnyúló erdélyi menekülés valós eseménytörténetéről, méreteiről, hatásairól az 1990-es évekig jószerivel a korszak kutatói, sőt a leginkább érintett székelyföldi leszármazottak is alig tudtak. Még a helytörténeti irodalomban is alig jelent meg, hogy például egész fűrészüzemeket, takarékpénztárakat telepítettek át teljes személyzetükkel együtt Budapestre vagy Pozsonyba, bányászokat irányítottak át Selmecebányára és Tatabányára.³ Ennek oka elsősorban az, hogy a későbbi, 1918–1924 közötti „nagy menekülés” az érintettek emlékezetében felülírta, egyben eljelentéktelenítette az 1916–1917. évi eseményeket. Az 1990-es évek közepétől megindult kutatások nyomán azonban mára már látható, hogy a tömeges menekülés problémája a modern magyar állam és a modern magyar társadalom életében valójában ekkor jelent meg először.

³ Csóti Csaba: *Menekültkérdés Magyarországon 1915–1924 között*. (A Történelemtanárok Egylete által rendezett *Menekültek Magyarországon* című konferencián 2015. október 3-án elhangzott előadás)

A menekültügy szakszerűbb, szervezettebb módon történő kezelését a minisztertanács 1916. szeptember 18-ai döntése tette lehetővé. Ekkor fogadták el a polgári közigazgatásért felelős Betegh Miklós erdélyi kormánybiztos javaslatát a menekülteknek az ország belsejébe történő áttelepítésére. A kormány ezzel a kisebbik rosszat választotta. Az utaztatás költségei ugyan magasabbak voltak annál, mintha a menekülteket a lakóhelyükhöz közeli táborokban helyezték volna el, ellátásuk viszont jobban megoldhatónak tűnt, mivel így bevonhatták a helyi törvényhatóságokat és a lakosság filantróp érzelmű tagjait a menekültekről való gondoskodásba. A vármegyéken belül igyekeztek ezeket az embereket magánházakban elhelyezni. Végül sikerült is a menekülteket egyes családoknál és uradalmakban elszállásolni. A menekültekkel kapcsolatban meglevő, kétségtelenül erőteljes szolidaritás elsősorban a középosztály és a felsőbb társadalmi rétegek

1. kép: Ruhaosztás az erdélyi menekültek részére 1916-ban

Forrás: Fortepan

segélyegyleti tagjaiban élt, bár egyes dunántúli és alföldi vármegyék példái azt bizonyítják, hogy létezett egyfajta paraszti szolidaritás is.

A telepítések során azonban igyekeztek fenntartani a családok, sőt a falvak egységét is. Egy-egy falu lakóinak ügyeit általában a saját közösségükből választott tekintélyes személy intézte. Az a gondolat, hogy a hagyományos életteret, szokásrendszert a telepítés során igyekeztek fenntartani és erre a kapcsolatrendszerre építeni, sikeresnek bizonyult és *iskolapéldája lett minden nagy néptömeget megmozgató logisztikai tervezésnek*. Az 1916. évi menekültek visszatelepítése hamar, már 1916. október 10., a román csapatok kiszorítása után megkezdődött és 1917. májusáig (7758 embert leszámítva) be is fejeződött.⁴

Alig zárult le azonban az erdélyi menekültek visszatelepítése, amikor 1918 őszén, a világháborús összeomlás miatt immár nemcsak Erdélyből, hanem a megszállás alá került területek csaknem minden részéből elkezdtek özönlenni a menekültek az ország belső részeibe. A hivatalos statisztikák szerint 1918 utolsó két hónapjában 57 ezer ember menekült az ország belső területeire, 1919-ben számuk csaknem megduplázódott, és a békeszerződés aláírásának évében, 1920-ban tetőzött, 121 ezer fővel. A trianoni menekültekről az MTA Trianon 100 Kutatócsoportja által 2019-ben közölt adatbázisban az első érkezőt 1918 elején regisztrálták, az utolsót 1928-ban. Zömük 1920 vége előtt érkezett, még azelőtt, hogy a magyar kormány drasztikusan megszigorította a „beköltözés” feltételeit, de szórványosan, igaz, egyre csökkenő számban a húszas évek folyamán folyamatosan érkeztek még repatriáltak, akiknek legnagyobb része Erdélyből jött.

A 400-420 ezer menekült jellemzésére a korban és azóta is sokszor használták a „vagonlakó” megjelölést, jóllehet csak töredékük – körülbelül 12-14 százalékuk – lakott hosszabb ideig a rendező pályaudvarok és a budapesti, illetve vidéki vasútállomások vágányaira félretolt kocsikban. A legtöbbször tömegszállásokon, barakkokban, iskolákban, kaszárnyákban szállásolták el őket, majd a húszas évektől Budapesten, illetve vidéki nagyvárosokban új lakótelepek épültek számukra. A fővárosban a Juranics-, a Pongrác-, az Augusztá-, a Mária Valéria-, a Zita- és

a Madarász-telepeken kaptak ideiglenes hajlékot a szegényebb menekültek, a tehetősebbek pedig egy idő után rendes lakásokat bérelhettek.

Tamás Károlynak a Hargitaváralja című lapban megjelent visszaemlékezése nyomán betekintést nyerhetünk a telepeken élő menekültek viszonylag zárt közösségi életébe is. A szerző ebben az írásában rámutat arra, hogy a telepek élén álló gondnokok kivétel nélkül az erdélyi menekültek soraiból kerültek ki. Volt köztük egykori csendőrszázados, községi főjegyző, főszolgabíró és államvasúti főintéző is. A telepek minden ügye a Népjóléti- és Munkaügyi minisztérium keretében megszervezett Főgondnokság fennhatósága alá tartozott, melynek vezetője a szintén erdélyi származású dr. Veszprémy Ferenc, miniszteri titkár, később osztálytanácsos és egyetemi magántanár volt. A Főgondnokság feladata volt, hogy olyan intézményeket létesítsen a telepeken, *„melyek némileg enyhítsék a lelki feszültséget, levezessék az elkeseredést, baráti kapcsolatokat teremtsenek, pótolják az elveszett otthonot, irányt és célt szabjanak, reményt ébresszenek, hogy lesz még kikelet, visszakerül még az elvesztett drágaföld, másfelől pedig a tömegekben rejlő romlatlan faji ösztönnek és tudatnak a köz javára való fordítása és kamatoztatása, éppen abban az időben, mikor a főváros periferiáin burjánzott a haza és vallás ellenes demagógia”*⁵.

A lakótelepeken összesen 10-12 ezer család, mintegy 30-35 ezer fő élt, akiknek jelentős része tisztviselő volt. A telepek mindegyike községszerűen zárt egészet képezett, s ez a helyzet az adott körzetben nemzetvédelmi, népjóléti, gazdasági, politikai, kulturális, egyházi téren – már csak a lakosság tömegeje, áldozatkészsége, hazafias érzése és egységes keresztény világnézete miatt is – döntő tényezőnek bizonyult. A telepi lakosok a gondnokokkal és a Főgondnoksággal karöltve egymás után hozták létre azokat a kulturális, társadalmi, egyházi intézményeket, melyek biztosították otthonról hozott hagyományaik fenntartását a maguk körzetében. *„Így keletkeztek a telepeken kultúrházak, kaszinók, templomok, iskolák, színpártoló egyesületek, sportpályák, gyermekjátsszóterek, napközi otthonok, temetkezési egyesületek, zenekarok, dalárdák, nyelvtanfolyamok, előadások, így változtak át sívó homokterületek a*

⁴ Csóti Csaba, 2015, 3. o.

⁵ Tamás Károly: Adalék Erdély történetéhez – A menekültek. *Hargitaváralja*, 1939. december 1., 623. o.

2. kép: A Mária Valéria szükséglakótelep bejárata

Forrás: egylangotadok.blog.hu

látványosság határát érintő oázisokká, virágos kertekké, melyek egyenként és összességükben a felzaklatott lelkek megnyugtatósára szolgáltak és szolgálták egyben a hazafias és egyháztársadalmi életet. Olyasfélék voltak ezek a telepek, mint hajdan a római „castrumok”. Őrállói egy egész körzet erkölcsi, kulturális rendjének és ha kell, ha szükség lett volna rá: a haza védelmének.”⁶ – írta cikkében Tamás Károly.

Volt azonban a fentebbi szerepükön túlmutatóan egy másik szerepük is ezeknek a telepeknek. Ezekből a gócból alakultak ugyanis ki az erdélyi asztaltársaságok, egyesülések, melyek vármegyénként vagy városok szerint tagozódtak. Tamás megfigyelése szerint a legerősebbek (és egyben legsikeresebbek) a nagyenyediek voltak. Utánuk a marostordaiak következtek, akiknek a Pannónia-szálló kávéháztermében volt a mindennapi találkozójuk. Ez utóbbiak társaságában vetődött fel az eszme: a szétagolt erdélyi társadalmat össze kellene fogni egy nagy egyesületbe, lapot, vagy legalább hetenként megjelenő folyóiratot kellene indítani, s pénzt

gyűjteni egy „Erdélyiek Háza” névvel jelölt épület létesítésére, egyben az „erdélyi lélek” ápolására.⁷

A menekültek által létrehozott egyesületekben közös volt, hogy különböző kiadványok, emlékművek, ünnepi rítusok segítségével igyekeztek megjeleníteni az elveszített hazát. Ez a tevékenységük azonban – ha annak mozgatórugója csak az elűzetés élményére adott válaszcím volt – nem lehetett elégséges a fennmaradásukhoz. Ablonczy Balázs mutatott rá, hogy az ilyen egyesületeknél az emlékezés hamarosan kiüresedett, a tagok elfogytak, az emlékezés rítusai pedig egy idő után csupán néhány ember nosztalgikus múltidézését vagy presztízszerzését szolgálták. Az elveszített haza emlékének megőrzése, ápolása akkor bizonyult tartósnak, ha egy hosszabb távú mobilitási folyamatba illeszkedett, ha támaszkodhatott valamiféle etnoregionális tudatra, és ha a kapcsolat a szülőfölddel eleven maradt.⁸

⁶ Uo.

⁷ Végző soron ebből az eszméből született meg a tanulmányunk fő tárgyát képező Hargitaváralja Jelképes Székely Község.

⁸ Ablonczy Balázs: *Trianon árvái*. mta.hu 2016. augusztus 5. Elérés: https://mta.hu/mta_hirei/trianon-arvai-106742

Az erdélyi kötődésű egyesületek kapcsán nem hallgathatjuk el azt a tényt, hogy a húszas évek elején az erdélyi kérdés a többi országrész menekülteinek problémáival szemben hangsúlyosabb szerepet kapott. Ez részben az erdélyieknek a politikai eliten belüli felülreprezentációjával volt magyarázható, ugyanakkor az sem mellékes, hogy az erdélyi politikusok számára a menekültek tömegei, különféle egyesületei és a régió közösségtudatának ápolására szerveződött egyletei erős háttérként jelentettek. Mindez lassacskán megváltozott onnantól fogva, hogy az „erdélyi” társaságok a kezdeti irredenta klubokból egyre inkább (az irredentizmus tekintetében is) kulturális egyesületekké váltak. Ez a – politikai hatások csökkenésével járó – átalakulás egyúttal csökkentette azt a társadalom széles körében meg tapasztalható ellenérzést is, amely az erdélyieket egy ideig tagadhatatlanul körülvette.

A Hargitaváralja Jelképes Székely Község alapítása és működési keretei

„És lőn, hogy amikor megsokasodának és úgy érezék, hogy a lelkük szomjasan vágyakozik otthoni levegő, otthoni törvény és szokás után és hogy parancsolóra volna szükség, aki rendet szab eljűk és engedelmességre szorítja: alapítának Csonkamagyarország fővárosában egy képzeletbeli székely falut és annak jelképesen Hargitaváralja nevet adának. És tőnek maguknak törvényt, bírót emeltek maguk fölé, választottak papot, belső embereket, még baktert is, hogy az elvesztett haza életébe legalább formái által tudjon a lelkük bekapcsolódni. Közöttük nincs pártoskodás, nincs politikai marakodás, mert csak egy politikát ismernek: haza! Nincs felekezeti féltékenység: a papjuk katolikus, kántoruk kálvinista, megyebírájuk unitárius, harangozójuk lutheránus.” – így írt etédi Gagyhy Dénes⁹, a kiváló publicista a Nemzeti Ujságban 1921. február 18-án megjelent tárcanovellájában Hargitaváralja Jelképes Székely Község megalapításáról.¹⁰ A szerző, aki egyike volt az alapítóknak, írásában rámutatott arra, hogy a Hargitaváralja alapítása valójában egy maroknyi, Budapestre szakadt szé-

kely „atyafinak” volt köszönhető. Nem emelhető ki tehát közülük senki *egyszemélyben* mint alapító. Az utókor azonban – s így tett Ablonczy Balázs¹¹ vagy Spaller Árpád¹² is – ezen írás alapján leginkább Gagyhy Dénest, az alapszabály kidolgozóját tekinti a Hargitaváralja alapítójának, s ezt az állásfoglalást erősíti Ravasz Árpádnak a Gagyhy Dénéről megemlékező 1936-os írása is.¹³

Ezzel együtt az alapítástörténet körül meglévő bizonytalanságot jól jelzi, hogy egy a Székely Szó 1942. május 16-i számában közölt írás nem Gagyhy Dénest, hanem Köllő Ignácot, Maros-Torda vármegye korábbi alispánját nevezi meg a Hargitaváralja alapítójaként.¹⁴ A dolog szépséghibája, hogy a cikk szerzője több mint két évtizeddel az események után, közvetlenül Köllő Ignác halálát követően, Hargitaváralja egykori örökös főbírójának életművét méltatva írta le ezt, így élhetünk a gyanúperrel, hogy ez esetben részéről egyfajta visszavetítéssel van dolgunk. Annál is inkább, mivel Köllő Ignác csak 1923-ban telepedett át végleg Csonka-Magyarországra és csak 1924 márciusában, Köllő Gábor és Gagyhy Dénes halála után választották meg Hargitaváralja főbírájává. Ő tehát nem lehetett az (egyszemélyi) alapító.¹⁵ Egy másik forrás, Tamás Károlynak a Hargitaváralja című folyóiratban 1939. december 1-jén megjelent visszaemlékezése érdekes adalékot tesz hozzá az alapítás körülményeihez. Tamás itt kijelenti, hogy a Hargitaváralja a *Maros-Torda megyeiek Pannónia Szálló-beli asztaltársaságából* alakult meg. Közülük többeket meg is nevez, így Gáll Sándor volt képviselőházi elnököt, Erődy Sándor főispánt, Bodó Sándor koronaügyész helyettest, Bedő Sándor dr. udvari tanácsost, Héczey István és Reicher Aladár főszolgabírákat, dr. Balla Aladár közigazgatási bírót, valamint Gencsy Zsolt és Jakó Pál törvényszéki tanácselnököket.

Az alapítás-történet mellett a másik vizsgálandó kérdés a Hargitaváralja létrejöttével kapcsolatban, hogy miért kapott ilyen szokatlan nevet az

⁹ Gagyhy Dénes (1873–1923) hírlapíró, tanár, az 1919 őszén megszerzett, rövid életű Erdélyi Minisztérium volt tisztviselője, a Hargitaváralja Jelképes Székely Község egyik alapítója.

¹⁰ Gagyhy Dénes: Hargitaváralja. *Nemzeti Ujság*, 1921. február 18., 2–3. o.

¹¹ Ablonczy Balázs (2010). Legitimitás és mítosz között. *Limes*, 2010 (4), 63. o.

¹² Spaller Árpád (2019). Hargitaváralja (Egyesület és közlőny). *Átalvető*, 2019. (december), 52–55. o.

¹³ Ravasz Árpád (1936). Emlékezés Gagyhy Dénéről. *Hargitaváralja*, 1936. december 24., 3–5. o.

¹⁴ Hogyan alapította meg Köllő Ignác, Marostorda volt alispánja a Hargitaváralja székely jelképes községet? *Székely Szó*, 1942. május 16., 2. o.

¹⁵ Dr. Endes Miklós: Köllő Ignác halálára. *Hargitaváralja*, 1942/8., 115. o.

3. kép: Köllő Ignác, a Hargitaváralja Jelképes Székely Község főbírója

Forrás: darabanth.com

egyesület. Ezt próbálja megválaszolni az Erdélyi Szemlében Magyar Krónika címmel 1943-ban megjelent írás is: „A Hargitaváralja Jelképes Székely Község, amint a neve is mutatja, jelképes alakulat volt. [...] Folyton haza szálló székely lelkek elgondolásában született meg ez az egyesülés, hogy egy nagy közösségbe fogja össze a kint élő, otthonuktól elszakadt, magukra maradt székely testvéreket.” A cikk a továbbiakban kifejti, hogy a Hargitaváralja a Csonka-Magyarországon élő székelyek társadalmi szervezetének indult, s létrejöttét azoknak az öntudatos férfiaknak köszönhet, akik látván a székely diaszpóra Trianon utáni nehézségeit, megérezték az összefogás szükségességét. Mivel pedig a székely közösségi élet ősi alapja a falu, a község, és mert felfogásuk szerint a székelyek akárhol születtek, akárhol élnek, mind egy testvéri közösségbe tartoznak, a szervezet a *Hargitaváralja Jelképes Székely Község* elnevezést kapta.¹⁶ A gyakorlatias

¹⁶ Magyar krónika. A Hargitaváralja Jelképes Székely Község újjászülése. *Erdélyi Szemle*, 1943/ 7–8., 27. o.

megközelítés mellé állítsuk a romantikust is! Szőcs Pál a Hargitaváralja című lapban így ír: „Eszményi falu, a szívünkben hordjuk a képét s így csak úgy és olyannak képzeljük el, amilyen a szülőfalunk ott, a Székelyföldön. A legszebbnek, leggyönyörűbbnek. Lakóit testvérünknek, atyáinkfiának, sógornak, komának, komaasszonynak. Elöljáróit főbírónak, bírónak, jegyzőnek, esküdtnek, – a község szeretett és megbecsült vezetőinek. Olyanoknak, akikre sem fel, sem le nem kell tekinteni, de tekintélyük, megtiszteltetésük mégis olyan nagy, akár a királyé magáé. Akik minden ügyes-bajos dolgot meghallgatnak, pártfogolnak, orvosolnak s szeretik a községet s annak népét”.¹⁷

Ennek megfelelően tehát a szervezetet a székely falu mintájára igyekeztek felépíteni. Élére főbíróvá választottak, aki mellett többek között egy (másod) bíró, egy főjegyző, egy kisbíró, egy adószedő és egy adóellenőr, valamint hitesek dolgoztak. A község első főbírója Sz. Sólymos Bea visszaemlékezése szerint *Gagyhy Dénes* volt, majd utána rövid ideig *Köllő Gábor* töltötte be ezt a tisztelet.¹⁸ Falugyűléseit, melyet évente tartottak, ösgyűlésnek nevezték. Hargitaváralja Jelképes Székely Községnek a húszas-harmincas években számos helyi szervezete is alakult a csonkaországban. A budapesti anyaközség mellett társközség jött létre Debrecenben, Szegeden, Újpesten, Pestszenterzsébeten, Kispesten, Pestszentimrén és Felsőgallán.¹⁹ Ez a szám később tovább bővült, többek között Gödöllőn (1933), Szentesen (1934), Kaposváron (1934), Szombathelyen (1934) és Gyömrőn (1938) létesült társközség, sőt, tudunk arról is, hogy az 1940-es évek elején Losonczy István szervezőmunkájának eredményeként már New Yorkban is működött Hargitaváralja község. Az alapszabály a társközségekben az *előljáróság* összetételét a következőképp határozta meg: bíró, jegyző, adószedő, adóellenőr, 2 hites. A *képviselő-testület* az előljáróság tagjai mellett legalább 8, de legfeljebb 24 választott képviselőből állt.

A Hargitaváralja Jelképes Székely Község anyagi alapját közadakozásból fektették le. Ezt később egy 200 kat. holdas birtok egészítette ki, melyet Köllő Ignác

¹⁷ Szőcs Pál: Lengő kalappal. *Hargitaváralja*, 1937. június 3., 3. o.

¹⁸ Sz. S. B.: A „Hargitaváralja” jelképes székely községről. *Magyar Külpolitika*, 1931. október. 11.

¹⁹ Az itt megjelölteknek akár több is létezhetett már az 1920-as években. Tudomásunk van például hódmezővásárhelyi társközségről is, ami 1924-től kezdve működött, feltehetőleg csak rövid ideig.

főbíró közbenjárására az állam ajándékozott a községnek Szalkszentmártonon határában. A birtokon folyó gazdálkodásból keletkezett vagyon adta a későbbiekben az anyagi háttérét annak, hogy az idegen elnyomás alá kerül székely testvéreket támogassák.²⁰ A birtok jövedelme egészen 1944 őszéig a jelképes székely községhez folyt be.

A budapesti anyaközség és a társközségek között mindvégig csupán laza kapcsolat létezett, ha létezett egyáltalán. Az anyaközség által felvállalt központi irányítás híján több helyen komoly gondot jelentett a tagság mozgósítása. Így egyes kisebb taglétszámú községek időközben megszűntek vagy hosszabb-rövidebb időre szüneteltetni kényszerültek működésüket. Éppen ezért nem könnyű annak meghatározása, hogy összesen hány fő alkotta – akár csak hozzávetőlegesen is – a Hargitaváralja Jelképes Székely Község teljes „lakosságát”. Annak ellenére is így van ez, hogy helyenként meglehetősen pontos számok állnak a rendelkezésünkre. A Köllő Ignác életművét méltató, fentebb már idézett cikk a következőket írja erről 1942-ben: „A községnek 1937-ig mindössze 375 lakója volt, néhány évvel később ez a szám 719-re emelkedett, 1940-ben 1400, 1941-ben pedig már 2500-ra szaporodott a taglétszám.”²¹ A Székely Nép 1941. október 28-i számában viszont ez olvasható: „A községnek ma négyezer székely lakosa van, köztük olyan nevek, akikre nemcsak a székelység tekint fel büszke önérzettel, hanem az ősszmagyarság is.”²² Ezekkel az adatokkal távolról sincs összhangban a Pesti Hírlap által 1931-ben közölt szám: „Hargitaváralja huszonnyolcezer lelket számláló jelképes székely község a fővárosban székely hetet rendez Budapesten.”²³ Nyilvánvalóan a három számadat három különböző dologra vonatkozik. Az első adatsor (375, 719, 1400, 2500) a Hargitaváralja budapesti anyaközség „lakóinak” számnövekedését mutatja. A második adat (4000) a budapesti anyaközség és az összes társközség „lakóinak” együttes létszámát jelentheti, a harmadik pedig (28 ezer fő) valószínűleg az ekkor (1931-ben) Budapesten élő teljes székelység becsült

létszáma lehet. Összességében azonban ezekből a számokból is látható, hogy az 1921-es kezdeti asztaltársaságból a vezetők minden erőfeszítése ellenére két évtized alatt sem lett tömeges tagsággal bíró mozgalom. Ami pedig a tagság valós aktivitását illeti, jól jelzi ezt az az 1943-as adat, amely szerint a február 28-i tisztújító ösgyűlésen a 2487 tagból összesen 61-en jelentek meg.²⁴

Mindazonáltal a szerényebb taglétszám ellenére is egyfajta presztízst jelentett a Hargitaváralja lakói közé tartozni. Az évek alatt olyan illusztris személyek kérték tagfelvételüket a jelképes székely községbe, mint vitéz lófő Dálnoki Miklós Béla vezérőrnagy, a 2. magyar hadsereg parancsnoka, Ravasz László és Raffay Sándor püspökök, Gidró Bonifác tihanyi apát, báró Apor Vilmos győri püspök, Józan Miklós, Gelei József, Rugonfalvi Kiss István egyetemi tanárok, Benedek László professzor, a világhírű elmegyógyász, Nagy Vilmos vezérezredes vagy Mikó Ferenc államtitkár – hogy csak a Székely Nép 1941. október 28-i számában említetteket soroljuk itt fel.

Tíz esztendő Köllő Ignác vezetése alatt (1924–1934)

Az Új Nemzedék című lap 1924. március 25-i számában lelkesen számolt be a Hargitaváralja Jelképes Székely Község tisztújító közgyűléséről. A Lónyai utcai református főgimnáziumban megtartott eseményre azért került sor, mert a község két elhunyt bírójának, Gagyhy Dénesnek és Köllő Gábornak a helyébe új vezetőket kellett választani. A választás eredményeként Köllő Ignác, Maros-Torda megye volt alispánja lett a főbíró, míg másodbírónak Kovács Józsefet, a debreceni gazdasági akadémia volt igazgatóját választották meg.²⁵ A község új vezetésétől a tagság joggal várhatta el, hogy a szervezetet megerősítse.

A főbíróvá megválasztott Köllő Ignác az év november 8-án a Hargitaváralja ünnepi előadás-sorozatának megnyitóján hirdette meg a jelképes székely község programját, kijelentve, hogy a Hargitaváralja „a közel félmillió erdélyi menekült lelki közösségben

²⁰ A birtok meglehetősen bizonytalan jövedelemforrás volt. 1940-ben például a 200 hold földből 180-at elárasztott az árvíz, így a segítyezésre is kevesebbet fordíthattak.

²¹ Hogyan alapította meg Köllő Ignác, Marostorda volt alispánja a Hargitaváralja székely jelképes községet? *Székely Szó*, 1942. május 16., 2. o.

²² Ötvenezer pengőt visz haza Budapestről ötszáz udvarhelyi székely asszony. *Székely Nép*, 1941. október 28.

²³ Székely Hét. *Pesti Hírlap*, 1931. június 18.

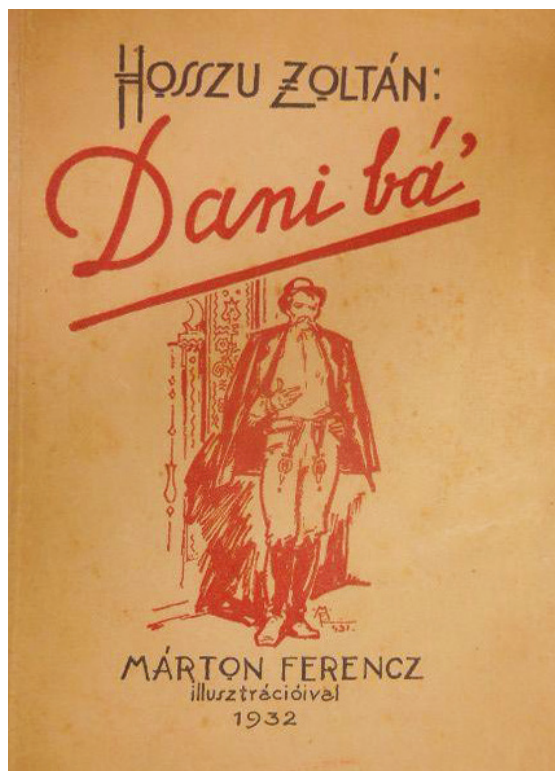
²⁴ Határozatképtelen volt Hargitaváralja falugyűlése. *Székely Nép*, 1943. március 3., 5. o.

²⁵ Amikor a volt alispánt falusi bíróvá választják. *Új Nemzedék*, 1924. március 25., 9. o.

tartására alakult és hogy gyűjteni fogja az otthoni hagyományokat és minden régi emléket, mely az elhagyott szülőföldre vonatkozik”.²⁶ A főbíró nem sokkal korábban a Magyarság című napilap hasábjain a Hargitaváraljával külön cikkben is foglalkozott, ott mintegy kiskaté-szerűen ismertette a jelképes székely községgel kapcsolatos legfontosabb tudnivalókat. Így rámutatott arra, hogy a Hargitaváralja az ország egyetlen jelképes községe, hogy tagjainak száma 450 ezer (!), és hogy nemzetisége „kizárólag fajmagyar székely”. Köllő arról is írt, hogy míg hajdan Hargitaváralja természetbeni kiterjedése kisebb volt, s a magyar haza iránti szeretete volt határtalan, addig „ma kisebb az ország, nagyobbak a gondok, nagyobbak a kötelességek és Hargitaváraljának ezért nagyobb a kiterjedése”. Végül a főbíró megfogalmazta azt is, milyennek látja a község jövőjét: „Ápolni, gondozni, növelni fogjuk az erdélyi lelket. Nem szakadunk el az otthon maradt Hargitaváraljától, lelkünk állandóan visszazáll a szülőföldre, az ősök sírjaihoz, a bölcső és az otthon töltött élet emlékeihez, hirdetni fogjuk az erdélyiek regéit, népmeséit, hitregéit, melyek népünk lelkének nemesítői, irányítói, kiképzői voltak, feltárjuk, megismertetjük népünk művészetét, kultúráját, irodalmát, nagy tulajdonságait és felkeltjük a vágyódást a nagy tulajdonságok s azoknak forrása: az otthon maradtak iránt és átadjuk és átörökítjük mindennek felett az örökölt szeretetet a föld iránt, melyről kiűztünk, a kötelességet, melyet a haza földje és az ősök erénye kiérdemelt”.²⁷ Úgy tűnik, Köllő mind írásában, mind programbeszédében tudatosan mosta össze az „erdélyi” és a „székely” fogalmakat. Miközben a község „kizárólag fajmagyar székely” lakóiról szólt, ezeket gond nélkül képes volt azonosítani a „közel félmillió erdélyi menekülttel”, s amikor az elhagyott szülőföld hagyományainak és emlékeinek gyűjtését emlegette, teljesen nyilvánvalóan az egész erdélyi kultúrkincset értette alatta. Mindez nem csupán érzelmi azonosulás volt részéről, hanem annak felismerése is, hogy a bázisukat nem szűkíthetik le kizárólag a székelyekre. Már csak azért sem, mert nincs különálló „székely ügy”, csak „erdélyi ügy” van. Köllő programja, mely az elhagyott szülőföld hagyományainak gyűjtését és ápolását helyez-

te középpontba, nem maradt visszhang nélkül. A Szegedre költöztetett kolozsvári Ferenc József Tudományegyetem egyik tanára például így üdvözölte a kezdeményezést: „A levelesládát együtt kell megtöltenünk az erdélyi magyarság, a Székelység szellemi és lelki kincseivel és diadalmas frigyszekrényként együtt kell hazavinnünk Sepsiszentgyörgyre a székely múzeumba”.²⁸ Az egyesület által szervezett ingyenes kultúrestek, melyek állandó helyszíne az első időszakban a Lónyai utcai református főgimnázium díszterme volt, ennek az örökségörzésnek a jegyében szerveződtek. Neves, főként székely kötődésű tudósok és művészek léptek fel ezeken az esteken, köztük dr. Hosszu Zoltán színművész (Dani bá’)²⁹, aki konferansziéként szinte elmaradhatatlan szereplője volt ezeknek a rendezvényeknek.³⁰

4. kép: A furfangos székely figuráját megtestesítő Hosszu Zoltán (Dani bá’)

Forrás: antikvárium.hu

²⁶ Hargitaváralja község ünnepe. *Budapesti Hírlap*, 1924. november 12., 6. o.

²⁷ Hargita váralja. *Magyarság*, 1924. október 31., 4. o.

²⁸ Hargita váralján. *Magyarság*, 1925. január 1., 9. o.

²⁹ Dani bá' szereplése a fővárosban nemcsak egy mulatságos műsorszám volt, hanem nemzeti ősforrás, amely az 1920-as évek idegen mintákat követő művészvilágában megőrizte, ápolta, fenntartotta a székely néplélek derűs tisztaságát.

³⁰ A kultúresteket 1925 őszétől kezdve a MOVE Podmaniczky utcai színházának II. emeleti dísztermében rendezték meg. 1928 áprilisától a Katolikus Kör Molnár utcai hangversenyterme adott helyt az előadásoknak.

Hargitaváralja Jelképes Székely Község Köllő Ignác vezetése mellett azonban nem csak a székely hagyományok őrzését szorgalmazta, hanem *politikai kérdésekben* is – első sorban a revízióval kapcsolatban – markánsan állást foglalt. Ott találjuk például őket a nemzeti alapon álló egyesületeknek azon a hódoló tüntetésén, amelyet 1925. június 11-én Horthy Miklós kormányzó mellett szerveztek³¹, de felléptek a román kormány magyarellenes politikájával szemben is: 1925-ös rendes éves közgyűlésükön memorandumot fogalmaztak meg, melyben követelték a trianoni béke revízióját, majd ezen memorandumot megküldték a Magyarországgal rokonszenvező országok kormányainak.³² 1927 júliusában Rothermere lordot üdvözlötték a magyar igazságért indított harca alkalmából, felhívva figyelmét a székelység különös helyzetére. A közgyűlés ekkor azt is elhatározta, hogy a Székelyföld anyaországhoz való visszacsatolásának lehetőségéről térképet és tájékoztató emlékiratot szerkesztenek.³³ 1927 decemberében ismét a románok által Nagyváradon, Kolozsváron és Bánffyahunyadon elkövetett erőszakcselekmények miatt tiltakoztak.³⁴ 1929 májusában a Hargitaváralja mint a TESz kötelékébe tartozó egyesület, magáévá téve a szövetség határozatát, tiltakozva az Erdély megszállásának 10. évfordulójára rendezett román ünnepségek ellen, tagságát arra szólította fel, hogy 14 napon át viseljék a trianoni jelvényt gyászszalagon, mindenkit emlékeztetve a békeszerződés igazságtalanságára.³⁵

A Köllő Ignác vezette jelképes székely községnek a hagyományápolás és a harcos politikai elköteleződés mellett feladata volt egy saját *Hargitaváralja-identitás kiépítése, illetve tovább építése* is. Ezt célozta az 1925-ös közgyűlésük döntése is, amikor is elhatározták, hogy elkészítetik a község saját zászlóját, a Hargita-zászlót. Ugyancsak az identitás építését szolgálta, hogy Köllő Ignác ösztönzésére a község leányai és fiai megjelentek Hargitaváralját képviselve olyan ünnepségeken, mint a például a Kossuth-szobor 1927-es leleplezése. A kossuthi

örökséghez való kapcsolódásukat testesítette meg az a gesztus is, hogy Köllő Ignác Erdély 16 vármegyéjéből földet gyűjtött össze és azt Bethlenfalvi Pál Árpád huszárszázados révén eljuttatta az Erdélyi Magyar és Székely Szövetség New York-i vezetőjéhez, Ujfalussy Losonczy Istvánhoz, abból a célból, hogy a földet Kossuth ottani szobrának talapzatánál ünnepélyes keretek között szórassa ki.³⁶

A székelység régi vágyát teljesítve jelentette meg 1927 novemberében a Hargitaváralja Szádeczky-Kardoss Lajos *A székely nemzet története és alkotmánya* című könyvét. Szádeczky ebben a munkájában nem csupán a székelység ezer éves történetét dolgozta fel, hanem alapos bemutatását adja az intézményeiknek és különleges alkotmányuknak. Jelentőségéről a Magyarság című lap így szólt: „*Szádeczky nagybecsű munkája valóságos evangéliuma a székely nép hősi erényeinek, törhetetlen őseréjének, amely hatalmasabb, mint Trianon*”.³⁷

A székely identitás erősítésében jelentős szerepet kaptak a székely mártírok. Csíkszentmihályi Sándor Imrének³⁸, a nemzeti eszme erdélyi vértanújának emlékére halálának első évfordulóján, 1931. január 3-án emlékünnepséget rendezett a Hargitaváralja. A mintegy négyszáz főnyi közönség körében megtartott megemlékezésen Bíró Balázs közigazgatási bíró mint a nemzeti eszmét szolgáló férfinak rajzolta meg a székely tudós alakját, rámutatva arra, hogy Magyarországot mindig is az olyan szellemek mentették meg, mint amilyen Sándor Imréé volt.³⁹ Nagy ünnepséget rendeztek Zajzoni Rab István csángó költő születésének 100. évfordulója alkalmából is. Az 1933. május 6-án, a kispesti Wekerletelepen

³⁶ *Amerikai Magyar Népszava*, 1928. május 5., 5. o.

³⁷ *A székely virtus erősebb, mint Trianon. Magyarság*, 1927. november 23., 14. o.

³⁸ Csíkszentmihályi Sándor Imre több mint ötven családtörténeti monográfiát írt. 1903 és 1916 között szerkesztette a Genealógiai Füzeteket, mely folyóirat az erdélyi nemesi családok történetének kutatásánál máig felbecsülhetetlen értékkel bír. Halála előtt egy hónappal jelent meg a vallás- és közoktatásügyi miniszter hozzájárulása mellett a székelyek letelepedéséről írt munkája. A magyar nemzeti szellemet nemcsak tollal szolgálta, hanem írói szavait tette is váltotta. Két és fél évig mint tartalékos tiszt többszörösen kitüntetve vett részt a világháborúban. A mindig hazája és nemzete dicsőségét láttatni akaró tudós az Erdély feletti román uralomba nem tudott belenyugodni, az ellen megmozdulást szervezett, emiatt mint a kolozsvári összeesküvés per fővádoltját 1921-ben hat évi kényszermunkára ítélték, melyből 3 évet töltött le. 1923. november 17-én egy fogolycserét követően jöhetett át Csonka-Magyarországra. A fogságban szerzett szív baja következtében 1930. január 3-án hunyt el.

³⁹ Csíkszentmihályi Sándor Imre emlékűnepe. *Budapesti Hírlap*, 1931. január 6., 11. o.

³¹ *Szózat*, 1925. június 13., 3. o.

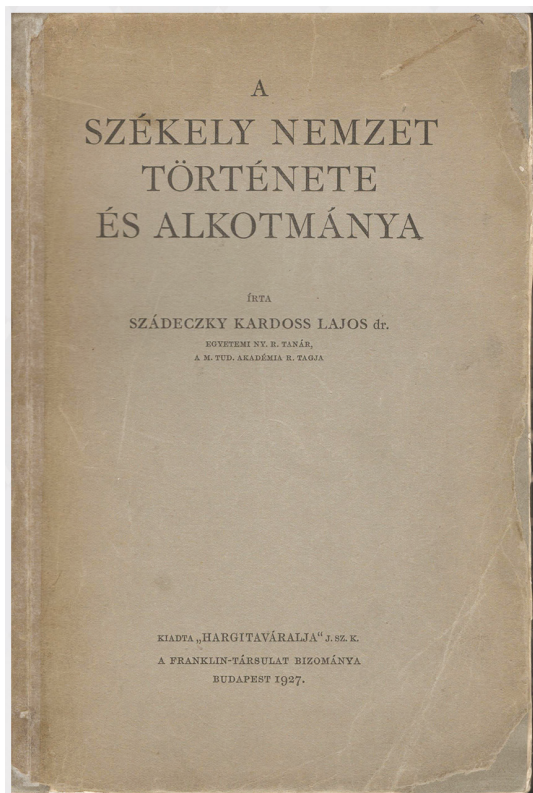
³² *Szegedi Új Nemzedék*, 1925. május 12., 3. o.; *Budapesti Hírlap*, 1925. június 26., 9. o.

³³ Térkép készül a Székelyföld visszacsatolási lehetőségéről. *Magyarság*, 1927. július 31.

³⁴ *Magyarság*, 1927. december 31., 10. o.

³⁵ Hargitaváralja felhívása az erdélyiekhez. *Budapesti Hírlap*, 1929. május 15., 7. o.

5. kép: A székely nemzet története és alkotmánya a Hargitaváralja kiadásában

Forrás: Abaúj Antikvárium és Könyvlap, könyvlap.hu

megtartott ünnepség egyben a Magyarországra vándorolt csángók találkozója is volt. Az eseményen csángó népzenei színdarabok, fellépett Sánek Péter csángó tilinkóművész, Zajzoni Rab István-költeményeket szavaltak, bemutatták Istók János csángó szobrász Rab Istvánt megmintázó szobrát és előadások hangzottak el a csángó nép történetéről.⁴⁰ Alighanem a Hargitaváralja addigi örökségőrző és székely identitásépítő munkásságának betetőzése lehetett volna – ha megvalósul – az 1931. július 26. és augusztus 2. közötti időszakra tervezett budapesti Székely Hét. A tenyészállatvásár területén erre az alkalomra egy valóságos székely falu felépítését ígérték. A program, melyet Köllő Ignác állított össze, minden addiginál színesebb és látványosabb bemutatását adta volna a székelység szellemi, történelmi, művészi kincseinek. A Székely Hetet Anna-bállal nyitották volna meg, de terveztek háromszáz fős székely lakodalmat Lázár István székely író rendezésében, s a programban helyet kapott volna a

„határkerülés”⁴¹ is, melyet kétszáz székely lovas segítségével kívántak bemutatni. Ez utóbbi két programot – egyéb népszokások kíséretében – minden nap előadták volna a nagyközönségnek. Úgy tervezték, hogy a hét során a főváros legnevesebb művészei nappal szabadtéri színpadokon, este pedig a székely csárdákban szórakoztatják majd a közönséget. Emellett nemzetközi birkózóversenyt és borversenyt is ígértek a Székely Hét idejére.⁴² A látványosra tervezett esemény hírére örömmel fogadták nemcsak a csonkaországra menekült erdélyiek, hanem a főváros népe is, hiszen a Hargitaváralja neve garancia volt mindenki számára a szép, művészi produkciókra, a nívós előadásokra. A megnyitó napján azonban kiderült: a vállalkozás megbukott. Hiába mentek ki a vásár területére emberek százai, csak szokásos vásári mutatványosokat láthattak. A rendezők ugyanis – akik visszaéltek a Hargitaváralja Jelképes Székely Község nevével, s valójában megbízással sem rendelkeztek az egyesülettől – a vendégülösöktől és árusoktól beszédelt pénzzel eltűntek, maguk mögött hagyván a kifizetetlen fellépőket.⁴³ A kudarc érthetően rossz fényt vetett a Hargitaváraljára, annak ellenére is, hogy hamar tisztázódott: ők is áldozatai a „rendezőknak”, akik, mint kiderült, túlvállalták magukat.⁴⁴ Vélhetően ez a kudarc is közrejátszott abban, hogy újabb Székely Hét szervezésébe ezután a község már nem vágott bele, sőt a későbbiekben az ilyen nagyméretű tömegrendezvényektől is távol maradt.

A Hargitaváralja megerősödése nagyborosnyói Bartha Lajos vezetése alatt (1934–1938)

1934 márciusában újabb tisztújító falugyűlést tartott Hargitaváralja Jelképes Székely Község. A szervezetet 10 éve irányító Köllő Ignác főbíró a falugyűlés örökös tiszteletbeli főbíróvá választotta. Az új főbíró nagyborosnyói Bartha Lajos nyugalmazott altábornagy lett,

⁴¹ A húsvéti misztériumjátékokból született népszokás.

⁴² Hargitaváralja Anna-bálja Budapesten. *Magyarország*, 1931. július 8., 9. o.

⁴³ A Székely-hetet bukásba sodorta az idegen rendezőség, melynek a Hargitaváralja formális megbízást sem adott. *Magyarország*, 1931. július 28., 7. o.

⁴⁴ A rendezőbizottság tagjait (Toronyi Gyula operaénekest, Papp János színészt, Várnai Sándor hangversenyrendezőt, Grünfeld József sportrendezőt, Tanai Elemér magántisztviselőt és Csillag-Stern László ügynököt) 1933-ban a Budapesti Büntetőtörvényszék bizonyítékok hiányában felmentette, s az ítélet az ítéletet valamennyi vádlottra vonatkozóan jogerősen helyben hagyta.

⁴⁰ Csángó-találkozó. *Magyarország*, 1933. április 14., 8. o.

főjegyzőnek pedig Szent-Pály Sándor közigazgatási bírót választották. Az új vezetésnek nem is lehetett más célja, mint tovább erősíteni a községet a Köllő Ignác által lefektetett alapokon. Így tehát folytatták az előző évben megkezdett tagtoborzást, melynek eredményeként több vidéki társközség alakult.⁴⁵ A szervezőmunkában oroszlánrészt vállalt a község bírója, Dimény Mózes nyugalmazott postafőigazgató. Dimény mint a szervezőbizottság elnöke már Köllő Ignác idejében nagy erőfeszítéseket tett annak érdekében, hogy a község „lakóinak” sorában tudhassák a csonkaországban élő székelyek többségét. Az 1933 őszén megfogalmazott – és több országos lapban közzétett – felhívása, melyben csatlakozásra szólította fel „fajtestvéreit”, minden addigi akciónál hatékonyabbnak bizonyult. Dimény kampányában felhasználta a teljes magyar postai hálózatot – a postahivatalok feladata lett, hogy a szózatot tartalmazó nyomtatványokat eljuttassák a kézbesítési területükön élő székelyekhez. Budapesten emellett különböző hivatalok, egyesületek, kaszinók, iskolák és cégek is beszálltak a terjesztésbe. A községben, illetve a hozzá csatlakozó társközségekben foglalkozásra és társadalmi állásra való tekintet nélkül bármely férfi és nő (kivéve diákok, egyetemi és főiskolai hallgatók) tagságot nyerhetett, aki hitelt érdemlően tudta bizonyítani székely eredetét. A jelképes székely községhez való csatlakozás mindössze egy jelképes, 1 pengős „letelepedési illeték” megfizetésével járt együtt, továbbá a csatlakozó személynek vállalnia kellett, hogy megfizeti az évi 1 pengő adót.

Érdemes a Dimény-féle szózat szövegét alaposabban is megvizsgálnunk. A felhívás a szétszórta élő székely testvérek *kötelességeként* jelöli meg a csatlakozást, mivel minden székely felelősséggel tartozik nem csak a székelység, de a magyarság jövőjéért is: „A jövő alakításában mindenkinek szerepe van. Ha ezt fel nem ismerjük, – a közönyösségben, nemtörődomségben, tespedésben élünk, ne okoljunk mást, mi leszünk a hibásak. Ne csak a következmények szörnyű súlyát, hanem a felelősséget is viseljük mi. Legyünk tisztában, hogy rajtunk is múlik a magyar jövő. A „székely” szóban benne van a magyar hitvallás. Székelynek lenni : szent hivatás és nemes feladat”.⁴⁶

⁴⁵ 1934-ben kezdte el működését többek között a kaposvári, a szentesi és a sashalmi társközség.

⁴⁶ Idézi többek között: *Gépészek Országos Szövetsége – Hivatalos Lap*,

6. kép: Dimény Mózes községi bíró

Forrás: *Hargitaváralja* I. évfolyam 19-20. szám (1936)

A szózat másrésről a székelyek („Csaba csapata”) történelmileg megalapozott *erkölcsi és kulturális fölényére* apellál: „...mert a székely gondolat nem leigázást, kifosztást, nyelv, iskola, egyház, társadalmi intézmények üldözését és kiirtását, a legelemibb emberi jognak sárba tiprását, rabszolgaságot és kenyérelvételt, hanem magasabb kultúrát, szabadságot, megélhetést, a valódi népuralmat jelenti mindenki részére”.⁴⁷ A megfogalmazott feladat tehát világos: a szétszórta székelységnek egymásra kell találnia, szervezetten egyesülnie és összetartania kell. Nincs más választásuk tehát, mint hogy belépjenek a Hargitaváralja Jelképes Székely Községbe, mely – és ezt külön is hangsúlyozták – a székelység első számú, kormányhatósági jóváhagyással működő társadalmi és közművelődési szervezete.

Az 1933-ban elindított Dimény-féle kampány nem csupán az egyének tagként való megnyerését tűzte ki célul, hanem azt is, hogy a Csonka-Magyarország népesebb településeiben élő székelyekből társközségeket szervezzen. A több helyen, köztük a Csendőrségi

1934. január 1., 5. o.

⁴⁷ Uo.

Lapokban közzétett felhívás pontos útmutatást adott arról, hol érdemes társközséget létesíteni. „A társközségek megalakítása ott ajánlatos, ahol a községi szervezettel járó előljáróság, képviselőtestület és falugyűlés megalakítható, ahol tehát nagyszámú székely testvérünk él és a munka végzésére vállalkozik”.⁴⁸ Már ekkor felmerült egyúttal az is, hogy a különféle székely alakulatok vezetőiből egy „vezetőbizottságot” szervezzenek a közös ügyek intézésére. Ez azonban – bár az igény rá folyamatosan jelen volt – csak évekkel később valósult meg.

A Dimény-féle toborzó akció eredményeként előbb Szombathelyen alakult meg még 1934 januárjában a Hargitaváralja jelképes vasi társközsége dr. Márton László bíró vezetésével,⁴⁹ (a vasiak már februárban nagyszabású revíziós estet szerveztek Herczeg Ferencnek, a Revíziós Liga elnökének a részvételével), majd 1934 februárjában Kaposváron indult el szervezkedés az újabb társközség megalapítására dr. Fazekas Péter irányításával.⁵⁰ 1934. június 17-én Sashalom csatlakozott a társközségek sorához a bírónak megválasztott Bodó Ádám MÁV főtiszt vezetésével.⁵¹ Tennivaló azonban a fővárosban is akadt. Az anyaközség szeptemberi képviselőtestületi ülésén a Budapesten élő székelyek megszervezése került napirendre. Itt úgy döntöttek, erre a feladatra külön bizottságot hoznak létre.

Dimény mint a szervezőbizottság elnöke októberben már újabb eredményekről számolhatott be. Egyrészt bejelentette, hogy a községhez eddig már négy püspök csatlakozott – elsőként még 1933 decemberében Raffay Sándor evangélikus püspök kérte a felvételét⁵² –, másrészt javaslatot tett arra, hogy *Hargitavár* néven létesítsenek Magyarországon egy tényleges falut. Dimény elképzelése szerint ez a – végül is meg nem valósult – falu a székelyföldi (erdélyi) építészet bemutató helye lett volna, ahol megjelenhettek volna a történelmi nevezetességek,

⁴⁸ *Csendőrségi Lapok*, 1933. november 1., 680. o.

⁴⁹ Megalakították Hargitaváralja jelképes vasi községet. *Pesti Hírlap*, 1934. január 12., 7. o.

⁵⁰ Somogyvármegyében is megalakul a Hargitaváralja Jelképes Székely Község. *Somogyi Újság*, 1934. február 15., 1. o.

⁵¹ *Budapesti Hírlap*, 1934. június 20., 9. o.

⁵² Raffay csatlakozási szándékát levélben közölte a szervezőbizottsággal: »Mint rég elszakadt (de nem lekorhadt) ág késő hajtása, én is jelentkezem a székely falu lakói közé. Természetesnek és megfelelő elhelyezésnek tartom, ha legalább a cigánysoron adnak helyet. Elszakadásom több 300 évesnél, de akkor is szabadságért szakadt el ősem Bocskay alatt. Én őrzöm a régi lelket és a régi hagyományokat.« *Pesti Napló*, 1933. december 10., 9. o.

jellegzetes épületek másai is. A Dimény által megálmodott skanzen valójában az 1931-es Székely Hétre tervezett „székely falu” átgondoltabb, tervszerűbb megvalósítása lehetett volna, azáltal, hogy a székely viseletek, szokások is megjelentek volna benne. Ez mind idegenforgalmi, mind identitáserősítő szempontból hasznos lett volna a Csonka-Magyarország területén élő székelyek számára, hisz az érdeklődők egy helyen megismerhették volna a székely (erdélyi) kultúra értékeit.⁵³

A székely kultúra szélesebb körben való megismertetését szolgálta az is, hogy 1935. április 6-án először hallhattak a rádió hallgatói élő közvetítést a Hargitaváralja székely művészestjéről. A Zeneművészeti Főiskolán megrendezett hangversenyen a korszak népszerű művészei léptek fel. Ugyancsak a „székelyeken túli” magyar közönséget célozta meg az a rendezvény, amelyet a Hargitaváralja Jelképes Székely Község a Pátria Írók, Újságírók és Művészek Körében rendezett 1935. december 14-én. A műsoros est programját ez alkalommal kifejezetten úgy állították össze, hogy abban hangsúlyosabban bemutatkozhasson a Hargitaváralja. Így a megnyitót maga a főbíró, Bartha Lajos mondta, míg a zárzó Dimény Mózes szájából hangzott el.⁵⁴ A Pátria Klubban megrendezett műsoros esteket innentől fogva eszerint a „forgatókönyv” szerint tartották minden hónapban. A Hargitaváralja mint a revízió mellett elkötelezett egyesület természetesen a Bartha-korszakban sem mehetett el szó nélkül az olyan megnyilvánulások mellett, amelyek akármilyen formában is a székelység státusát negatívan érintették. Így ott voltak 1934. június 25-én a Magyarországon élő erdélyi magyarság összes egyesületének részvételével megtartott nagygyűlésen, melyen közösen tiltakoztak a Pester Lloyd június 20-iki számában megjelent közlemény⁵⁵ miatt, s azt mint az itt élő erdélyi magyarság összességére sértőt ítélték el és utasították vissza.⁵⁶ A közösen kiadott közleményben kifejtették, hogy a magyar nép integritása nem függvénye a területi

⁵³ *Budapesti Hírlap*, 1934. október 10., 10. o.

⁵⁴ *Magyarság*, 1935. december 14., 8. o.

⁵⁵ A Pester Lloyd június 20-iki számában főhelyet adott egy közleménynek, amely a folyamatban levő Dréhr-per tárgyalásával kapcsolatban a menekültekről, kiváltképpen az Erdélyből kiüldözött magyarságról a rosszindulat és rágalom hangján szólt, és általánosító következtetéseivel, egyoldalú beállítással magát a magyarságot ültette a vádlottak padjára és ítélte el.

⁵⁶ *Budapesti Hírlap*, 1934. június 26.

7. kép: Nagyborosnyói Bartha Lajos főbíró

Forrás: RadixForum : Board for Hungarian genealogy research

integritásnak: „...a magyar nép integritása kétségbe nem vonható, szét nem bontható és semmiféle szándékkal szét nem bomlasztható. [...] ...aki Magyarországon a magyarság összetartozását megbontani csak meg is kísérli, az a magyar nemzet ellen súlyos büntetést követ el és a nemzet örök törvényei értelmében büntetendő, megvetendő és kiközösítendő.”⁵⁷

Hargitaváralja Jelképes Székely Község meghívására 1936. május 20-án az elszakított területekről származók részvételével értekezletet tartottak. Ezen elhatározták, hogy június 11-én, Úrnapján déli 12 órakor Budapesten a Szabadság téren, az Országzászló alatt együtt fognak tiltakozni a trianoni békeparancs Flandin-féle rögzítése ellen⁵⁸, a kormány útján követelik Magyarország régi határainak visszaállítását, és addig is, amíg ez meg nem történik, sürgetik a békeszerződésekben a kisebbségek részére biztosított jogok tiszteletben tartását.⁵⁹

A Bartha-korszakban valósult meg két olyan előre mutató projekt, melynek elindítása ugyan közvetlenül nem az országos vezetőség érdeme, de hatását

⁵⁷ *Magyarság*, 1934. június 26., 10. o.

⁵⁸ Flandin francia külügyminiszter 1936-os békeajánlatában 25 évvel kívánta meghosszabbítani a trianoni békeparancsot. Ez a magyar revíziót követelő erő számára elfogadhatatlan volt.

⁵⁹ *Városok Lapja*, 1936. június 1. A tiltakozó nagygyűlést végül az utolsó pillanatban váratlanul lemondták és nem tartották meg a szegedi társközség által a szegedi országzászlóhoz ugyanerre a napra szervezett tüntetést sem.

tekintve mégis komolyan befolyásolta a jelképes község egészének életét. Mindkettő Szegedhez, személy szerint Cs. Jósa Jánoshoz köthető. Az egyik az 1936 augusztusában elindult Hargitaváralja című lap, a másik az 1937-ben első alkalommal megszervezett „székely táborozás”. Utóbbi ötlete 1937 tavaszán fogalmazódott meg, és a Magyarországon élő székelyek nagy összejövetelét – nem titkolva a helyi idegenforgalom fellendítésének szándékával – a Szegedi Ipari Vásárral kívánta összekapcsolni. Az 1937. május 26. és június 6. között megrendezendő táborozással egy időben székely kézműipari, háziipari, iparművészeti és népművészeti kiállítást terveztek, az esemény védnökéül pedig vitéz Imecs György szegedi főispánt és feleségét kérték fel.⁶⁰

Cs. Jósa János a székelyek szegedi táborozására meghívta Budapestről Bartha Lajos altábornagyot, a Hargitaváralja főbíráját és a székely kulturális élet több fontos szereplőjét. A június 6-án a szegedi Vigadóban megtartott országos ösgyűlés – melyre mintegy 300 székely vendég érkezett – határozott arról, hogy a nagygyűlést ezután a székelyek minden esztendőben megtartják az ország különböző társközségeiben. A legközelebbi ösgyűlést Budapestre tervezték.⁶¹

Az első országos székely táborozáshoz kapcsolódott az az akció is, amelyet a Hargitaváralja Jelképes Székely Község kérésére a Református Egyetemes Konvent hirdetett meg 1937. június 6-ára. Ezen a vásárnapon a trianoni békeszerződés aláírására gondolva, a délelőtti istentisztelet keretében igehirdetéseken mindenütt megemlékeztek az új határokon kívül élő magyar testvérekről. Mint ahogy a Konvent határozata kimondta: ezáltal is ápolni és fejleszteni kívánták az új határokon túl élő magyarok között a lelki egységet és testvéri közösséget.⁶²

Összefogás, tömörülés – de hogyan?

A törekvés arra, hogy az elcsatolt területek menekültjeit egy táborba tömörítsék, témaként korszakunkban folyamatosan jelent volt. A gyakorlatban azonban többnyire az történt, hogy a tagok a

⁶⁰ *Délmagyarország*, 1937. március 6., 8. o.

⁶¹ Nagy siker jegyében tartották meg a székelyek első országos ösgyűlését Szegeden. *Délmagyarország*, 1937. június 9., 5. o.

⁶² *Pesti Hírlap*, 1937. június 2.

szervezkedések kezdetén még nagy lelkesedéssel voltak, hangzatos fogadalmakat tettek, ám az idő múlásával lelkesedésük alábbhagyott, a tagság lassan elapadt. Maradt néhány megszállott, akiknek időnként egy-egy jelentősebb alkalomra nagyobb számú tagságot sikerült mozgósítaniuk, de állandó aktív önkénteseket szinte soha. Az összefogás témája ezért minden nagyobb összejövetelen, közgyűlésen felmerült.⁶³ Gáll István Székely keserves (Gondolatok az augusztus 11. pesti székelygyűlésről) című beszámolójában többek között ezt olvashatjuk: „Abban már ott is a gyűlésen és mindenütt széles e hazában egyetértünk (végre valamiben!), hogy közelebbről az összes kintlevő székelyt, továbbmenően pedig minden erdélyit egy nagy erős és ütőerejű társadalmi egyesületbe kell tömöríteni. De azt már kétkem, hogy a Hargitaváraljába, mint meglévő egyesületbe, az összes működő székely egyesületet (53-at) be lehetne sorolni!”⁶⁴

Nyilvánvaló, hogy ha a Hargitaváralja – és ezzel együtt a székelység – sorainak tömörítéséről, egyesítéséről beszélünk, nem hagyhatjuk figyelmen kívül a többi székely szervezetet, illetve a Hargitaváralja hozzájuk fűződő viszonyát sem. Vizsgálatuk már csak azért sem mellőzhető, mivel ezek a szervezetek hasonló nehézségekkel küzdöttek, mint a Hargitaváralja, s hasonló módon keresték a megoldást is gondjaikra. Végső soron az erdélyieket tömörítő legnagyobb és legkisebb egyesületbe is azért léptek be az emberek, hogy segítségükkel megőrizték kapcsolatukat az elvesztett szülőfölddel. Mindezen egyesületek együttesen járultak tehát hozzá, hogy Erdély és az erdélyi problémák ne kerüljenek ki a köztudatból, azzal, hogy ezeket a kérdéseket állandóan a felszínen tartották.⁶⁵

A jelképes székely község mellett a Magyarországon élő erdélyiek legjelentősebb egyesületének az Erdélyi Férfiak Egyesülete számított. Az EFE valójában a Székely Egyetemi és Főiskolai Hallgatók Egyesületéből vált ki 1928-ban. Miután az erdélyi fiatalok befejezték tanulmányaikat egyre inkább szükségét érezték egy olyan szervezet létrehozásának, amely

megtartja a SZEFE szellemiségét, de amely gondoskodik az erdélyi emigráció nyilvántartásáról, hathatós érdekképviseléséről és a sok egyesületben szétszakítva levő erdélyi társadalomnak központi szerve, egyfajta szellemi és lelki központja lesz. Az Erdélyi Férfiak Egyesülete 1928-ban jött létre 212 taggal⁶⁶, de létszáma az év végére már 324-re emelkedett, 1930 márciusában 342, 1931 márciusában pedig már 576 tagot számlált. Az EFE törekedett arra, hogy kinevelje azokat a szakembereket, akik a kisebbségi kérdés elhivatott és hiteles kutatói lesznek. Fontosnak tartották a kapcsolattartást az Erdélyben maradtakkal, valamint a más magyarlakta (Felvidék, Délvidék, Őrség stb.) területeken működő szervezetekkel. 1930-ban indult meg a különböző egyesületek csatlakozása az EFE-hez, ami végül is az egység megteremtését készítette elő.⁶⁷

A korszak másik jelentősebbnek mondható székely szervezete a Kratochwill Károly vezette, szintén 1928-ban megalakult Székely Hadosztály Egyesület volt.⁶⁸ Alapszabályában olyan célokat fogalmazott meg, mint a székely ifjúság támogatása, hazafias neveltetésének a biztosítása, az elesettek özvegyeinek erkölcsi és anyagi támogatása, valamint a székely hagyományok, a székely nemzeti érzés ápolása, ébren tartása és fejlesztése a tagok között. E pontok azt mutatják, hogy az SzHE regionális és önálló (székely) entitású (szinte azt mondhatni: emigráns) csoport identitásmegőrző és nyomásgyakorló szerveződésnek, illetve különleges katonai érdekképviselésnek tekintette magát.⁶⁹ A regionális öntudat megnyilvánulásaként értékelhetjük Kratochwill Károly 1935-ös, az Egyesületi Értesítőben (majd később a Hargitaváraljában) megjelent nyilatkozatát: „Jólesik az a tudat, hogy a székelyek és erdélyiek Magyarországon nemcsak túrt rokon. Jussuk van ahhoz, hogy itt legyenek, hiszen annak idején a Székely Hadosztály volt az egyedüli fegyelmezett hadsereg, mely harcolt Magyarország integritásáért és a Magyar Alföldért is. Mérhetetlen kár keletkezett volna a jövőre nézve abból, ha

⁶³ Spaller Árpád: Hargitaváralja – Egyesület és közlöny. *Átalvető*, 2019. (december), 52–55. o.

⁶⁴ G. I.: Székely keserves (Gondolatok az augusztus 11. pesti székelygyűlésről). *Hargitaváralja*, 1939. IV./17.

⁶⁵ Frisnyák Zsuzsa (1992). Az „Erdély-üzlet” működése Magyarországon – Az Erdélyi Szépművés Céh, *Századok*, 126 (2), 173–201. o.

⁶⁶ Az EFE alakuló ülésén 1928. február 8-án csak 83 fő jelent meg.

⁶⁷ Spaller Árpád 2007. Erdélyi menekültek Magyarországon a két világháború között. *Unitárius Élet*, 2007 (1–2), 14. o.

⁶⁸ Az SzHE kezdeményei már 1924. december 20-ra visszavezethetők, amikor egy fennmaradt jegyzőkönyv szerint a Hadosztály 58 tisztje gyűlt össze, hogy meghallgassa Kratochwill egy előadását a Hadosztályról.

⁶⁹ Horváth Sz. Ferenc 2008. Kratochwill Károly és a Székely Hadosztály Egyesület tevékenysége az észak-erdélyi zsidók védelmében (1943–1944), 130. o.

8. kép: Kratochwill Károly, a Székely Hadosztály Egyesület elnöke

Forrás: Wikipédia, A szabad enciklopédia

az akkori zűrzavaros helyzetben [...] a Székely Hadosztály a románokkal együtt fordult volna a bolsevizmus letörésére. Tűrnék akkor ma az Erdélyiek Magyarországon?”⁷⁰ Kratochwill itt a Székely Hadosztály múltbeli cselekedeteiből vezette le a székelység jogait, s ez alapján állította be a Hadosztályt (s ezzel magát az Egyesületet is) a fennálló rendszer pilléréként. A nyilatkozat Hargitaváraljában való megjelentetésével pedig voltaképpen a Magyarországon a székely identitás par excellence megjelenítőjeként fellépő Hargitaváralja Jelképes Székely Község felértékelését is elvégezte egyúttal.

Ugyan az SzHE korszakunkban végig viszonylag kis taglétszámmal működött,⁷¹ a székely identitás őrzésében betöltött szerepe vitathatatlan. Ezért is tekinthető a székelység tömörülésének szempontjából fontos és jelképes epizódnak az, hogy miután 1931 májusában megállapodás született a két egyesület között, az SzHE – a hadosztály egykori parancsnoka, Kratochwill Károly altábornagy vezetésével – önállósága megőrzése mellett belépett az EFE-be. Az SzHE kollektív belépése az EFE-be rámutat arra, miként igyekeztek az erdélyi magyarok az 1930-as években soraikat tömöríteni annak érdekében, hogy mennyiségileg imponálóbban és minőségileg hatékonyabban tudjanak határon túli társaik

érdekeiben fellépni, problémáikat a köztudatba bevinni és – nem utolsósorban – a határrevízió kérdését napirenden tartani.⁷²

Az EFE bizonyult tehát a leginkább integráló szervezetnek, ami egyrészt talán nagyobb aktivitására, másrészt esetleg arra vezethető vissza, hogy a Budapestre szakadt, nagyrészt Erdélyből és a többi elkapcsolt területről származó politikusok, értelmiségiek és művészek közül a legjelentősebbek vállaltak részt abban, hogy a '30-as évek elején országrészük múltját és jelenét a közönségnek különféle előadásokon bemutassák. Az Erdélyi Férfiak Egyesületének 8 vidéki városban is volt csoportja. Társegyesületei voltak az Erdélyiek Somogy megyei Társasága Kaposváron, a Debreceni Székely Társaság, a Hunyadvármegyei Egyesület, a Szatmármegyei Egyesület, a Sepsiszentgyörgyi Tanítóképző volt Növendékeinek Egyesülete, a Székely Hadosztály Egyesület, a Székely Egyetemi és Főiskolai Hallgatók Egyesülete. Azt azonban az EFE-nek sem sikerült elérnie, hogy valamennyi erdélyieket tömörítő egyesület belépjen hozzájuk. Jellemző módon a székelység összetartásában némiképp vetélytársuknak számító Hargitaváralja Jelképes Székely Községnek mindössze egy csoportja lépett be az Erdélyi Férfiak Egyesületébe.⁷³

Az 1934. június 3-án Debrecenben megtartott első Erdélyi Kongresszus kimondta, hogy szükségesnek tartja az Erdélyi Egyesületek közös szervezetének létrehozását. Ennek előkészítését a Debreceni Székely Társaság, az Erdélyi Férfiak Egyesülete és a Hargitaváralja Jelképes Székely Község küldötteiből álló hármas bizottságra bízta és az adminisztratív teendők elvégzésére az Erdélyi Férfiak Egyesületének titkárságát kérte fel.⁷⁴ Mindazonáltal az erdélyi egyesületek még 1934 után sem tudtak jó ideig közös szervezetet létrehozni.

Bartha Lajos 1938 januárjában történt váratlan lemondását követően a jelképes székely község lakóit egy ideig leginkább az foglalkoztatta, ki lesz az új főbíró. A Hargitaváralja című lap 1938. február 10-én megjelent számában két lehetséges jelöltet is megneveztek: primor Szacsavay Józsefet, a lap egyik állandó szerzőjét, akit a szegedi társaság

⁷⁰ 20. számú Egyesületi Értesítő, Budapest, 1935. november 16-án. VeML, XIV 10, 2. dob, 2. egys, 90. t. Közli: Horváth Sz. Ferenc, 2008.

⁷¹ Az Értesítő rendszeres tudósításai alapján 1933-ban 250 tagja volt az Egyesületnek, majd a létszám 1937 végére 500, 1938 végére 557, de 1939 végére is csupán 598 főre emelkedett.

⁷² Horváth Sz. Ferenc, 2008, 131. o.

⁷³ Frisnyák Zsuzsa (1992). Az „Erdély-üzlet” működése Magyarországon – Az Erdélyi Szépművészeti Céh. Századok, 126 (2), 176. o.

⁷⁴ Spaller Árpád, 2017, 13. o.

közönsége egyöntetűen támogatott és farkaslaki Dimény Mózes ny. postafőigazgatót, a lap főszerkesztőjét, akit a felsőgallai társközség javasolt főbírónak.⁷⁵ Ehhez képest meglepetésként hatott, hogy az április 10-én megtartott tisztújító falugyűlés végül nem közülük választotta meg Hargitaváralja új főbíráját árkosi Veress Gábornak, az IBUSz alelnök-vezérigazgatójának személyében. A Szacsavayt kis szavazattöbbséggel megelőző Veress Gábor mellé bírónak választották Dimény Mózeszt, a főjegyző pedig Szóts József OTI-aligazgató lett.

Az új vezetőség továbbra is a székely egység biztosítása érdekében kívánt dolgozni, ám Tamás Károlynak a Hargitaváralja 1938. május 20-i számában megjelent írása keserűen állapította meg, hogy ez az egység, amit meg kellene őrizni, nem több hangzatos szölamoknál, s valójában még a szervezetben belül sem létezik. Tamás rámutatott arra az ellentmondásra, hogy miközben a fővárosban összpontosul a székelység javarésze, igazából a székely lélek és szellem állandó táplálására nem akadt ott egy vállalkozó sem, így a székely egység kimerült látszat-cselekedetekben. *„A Hargitaváralja eszmei magva kétségtelenül budapesti talajra hullott, magvetői székelyek voltak, de talaj, mag és a magvetők együttesen sem tudták szárba szökkeníteni a csírákat. Apró, családias jellegű összejövetel, múltó értékű előadások, gyökeret, célt és jövőt nélkülöző ünnepek, „kitűnő előadás volt», „jól mulattunk” pillanatnyi értéket jelentő eseményekben tűnt föl és tűnt el az élet – a székely élet.”*⁷⁶ Tamás szerint a „széthullásnak, az erőtlenségnek és a talpraállni nem tudásnak” oka az, hogy csupán fizikailag táplálják a székelységet.⁷⁷ A szerző joggal teszi fel a kérdést: miért nem sikerült a székely lélek számára az „asztalterítés” Budapesten? Úgy véli, hogy a probléma hátterében az áll, hogy a budapesti székelység túlnyomó része hivatalnok, akiknek összetartó ereje, ösztöne, akarata nincs, ellenben egymás közt is versenyeznek, többre tartják magukat a másiktól. Ráadásul a külön utakon járás, a vezérkedés, a rangoskodás a székely őstermészetben is ott van, így a közös célokért való együttműködés a székelyeknek,

úgy látja, nehezebbre esik. A másik ok Tamás szerint, hogy az „asztalterítés” Budapest helyett Szegeden történt meg a székelység saját folyóiratának, a Hargitaváraljának elindításával. Ily módon – mutatott rá Tamás Károly – Szeged többet tett a csonkaország székelyeinek egyben tartásáért, mint a jóval népesebb budapesti anyaközség.

Kétségtelen, hogy az összes Hargitaváralja társközség közül a szegedi volt története során a legaktívabb. Ám az országban szétszórta működő szervezetek összefogására ők sem voltak képesek. Tamás Károly másfél évvel az előző cikk megjelenése után, 1939 decemberében még mindig így értékelte a Hargitaváralja országos munkáját: *„Sajnos, a nagy reményekkel indult, nagyra hivatott jelképes község a mai napig sem érte el a célját: egész tevékenysége húsz éven keresztül apró-cseprő összejövetelben, kultúrestélyek tartásában, diáktalálkozók fehérszalt melletti szalmaláng értékű örömeiben és hosszú „nеше semmi” szónoklatokban, ebben a magyar betegségben, merült ki. A menekültekben rejtett roppant erő oldott kéveként hullott szét.”*⁷⁸

Sándor László nyugalmazott ezredes, a gödöllői jelképes székely társközség bírja is kifejtette nézetét még 1938-ban arról, mik lehetnek az okai a székelység cselekvőképtelenségének. A különféle székely alakulatok erőit szerinte is egyesíteni kell, majd ezután a „hasonsorsú” magyar testvérekkel való összefogás révén lehetnek a székelyek a nemzeti törekvések (kiemelten a revízió) valódi alakítói: *„Ha azonban e székely alakulatok erejét egy központba összevonjuk, akkor olyan számottevő erő lehetünk, mely együttes nemzeti érdekeinket képviselni tudja és hazánk ezeréves határainak hiánytalan visszaszerzésében, megerősítésében és erőssé tételében cselekvő magvat képezhet. Ez okvetlen szükséges, mert amíg hazánkból egyetlen talpalatnyi föld is idegen kezekben van, addig nyugodni úgy sem tudunk.”*⁷⁹ Sándor úgy vélte, mindez a székelységnek erkölcsi kötelessége a „trianoni keresztfán” történt szenvedése okán. Ezért az összes székely alakulat tagságát összefogásra szólította fel: *„A vidéki alakulatok tagjai keressék meg és tartsák fenn az összeköttetést egymással, a szomszédos alakulatok tagjaival és a budapesti Központtal, – honnan az eseményekről állandó tájékozást szerezhetnek*

⁷⁵ A két jelölt általános elismertsége olyannyira vitán felül állt, hogy felmerült ekkor az a gondolat is, hogy a Hargitaváralja jelképes székely megyévé alakuljon, melynek főispánja lehetne Szacsavay, alispánja pedig Dimény.

⁷⁶ Éljen Szeged! *Hargitaváralja*, 1938. III./18–20., 225. o.

⁷⁷ Uo.

⁷⁸ Adalék Erdély történetéhez. *Hargitaváralja*, 1939. IV./23.

⁷⁹ Tömörüljünk! Szükség van ránk! *Hargitaváralja*, 1938. III./21–22., 262. o.

és ahová minden idevágó vidéki esemény közzelendő lesz. Vidéki székegyek! Válasszatok bizalmas barátaitok köréből lehetőleg több képviselőt, de egyet okvetlen olyant, aki állandóan a központban lakik, érdekeiket ott minden időben képviselheti, az eseményeket híven és idejében közli, ha szükséges a többi nevében szavazhat is. Állítások össze megbízható névsort, melyben a tagok neve, születési éve, helye és családi állapota bennfoglaltatik és azt küldjétek be a budapesti központnak mielőbb. Sándor gondolatmenete túlmutat a Hargitaváralja keretein. A szerző nem kerte: szerinte az előttük álló feladat megoldására immáron nem a Hargitaváralja szervezeti keretei lennének alkalmasak, hanem egy „mozgékony és mindenre figyelő” szervezet, ami nem más, mint a *Magyarországi Turán Szövetség*, melynek céljai minden székeleyével azonosak.⁸⁰ Sándor László nem volt egyedül nézeteivel: Udvarnok H. Antal a lap következő számában szintén a tömörülés mellett agítált, ám ő a székeleyek ernyőszervezeteként egy kifejezetten ebből a célból létrehozandó szervezetet képzelt el, *Székeley Alakulatok Szövetsége* néven.⁸¹

Az áttörés ezen a téren 1939 március 26-án következett be. A Székely Egyetemi és Főiskolai Hallgatók Egyesületének húszéves, az Erdélyi Férfiak Egyesületének tízéves, a Székely Hadosztály húszéves jubileuma alkalmából ekkor rendezték meg második országos nagygyűlésüket a Csonka-Magyarországon élő erdélyi magyarok és székeleyek. Ezen találkozó során tett indítványt Darkó Jenő egyetemi tanár, a Debreceni Székely Társaság elnöke „a központi erők összefogására, az egészségesebb cél szolgálatára és a felesleges erőpazarlás megszüntetésére”. Sokatmondó a Magyarországra került székeleyek identitására (a vállalt és önmagukról a nem erdélyiek felé terjesztett önképükre) és célkitűzésére nézve Ugron Gábor beszéde, melyet ezen a nagygyűlésén mondott el. Ugron szerint a székeleyek a magyarság példaadó mintarésze, hiszen ők minden aktuális magyarországi problémát – a demokrácia, a gazdaság és a szociálpolitika kérdéseit – már rég megoldottak, s Erdély volt természetesen a szabadságjogok első hazája is. Ugron egyik következtetése: „amint hogy a múltban nem volt nemzet és nem volt Magyarország Erdély nél-

kül, úgy a jövőben sem lehet ez a nemzet magyar nemzet és magyar Birodalom Erdély nélkül”.⁸² Ennek a vélekedésnek egyöntetű elfogadási szándékát fejezte ki Veress Gábornak, a Hargitaváralja főbírájának javaslata arra, hogy itt és most alakítsák meg az erdélyi egyesületek közös szövetségét, az Erdélyi Szövetséget. Ezt a résztvevők nagy lelkesedéssel el is fogadták, így kimondták az Erdélyiek Szövetségének megalakulását.

A Székely Ház projekt

Észak-Erdély és a Székelyföld 1940-es visszacsatolása több olyan új kérdést is felvetett, melyekre a magyarországi székeley szervezeteknek, legfőképpen pedig a Hargitaváraljának, reagálniuk kellett. A legfontosabb ezek közül az volt, mi lesz annak a több ezer – többnyire koldusszegény – székeleynek a sorsa, akik a munka és egy jobb élet reményében kerekedtek fel otthonukból s érkeztek Budapestre és az Alföld nagyobb városaiba. A róluk való gondoskodás, a szálláshoz és munkalehetőséghez juttatásuk jóformán egyedül a Hargitaváralja Jelképes Székely Községre maradt mint feladat. Ezrek és ezrek keresték fel a község irodáját a segítség reményében, s megmozdultak érdekükben a budapesti székeleyek. Ekkor határozta el a Hargitaváralja vezetősége, hogy egy Székely Házat fog felállítani, méghozzá saját erejéből.

Úgy tervezték, hogy a székeley otthon felépítéséhez nem kérnek segítséget és támogatást, *csakis székeley emberektől*. Az erről döntő értekezleten kimondták, hogy üzletrészt az építendő otthon alapja javára csak székeley jegyezhet, továbbá azt, hogy ha a gyermek nélküli üzletrésztulajdonos meghal, nem a rokonság, hanem Hargitaváralja község örököl. Az üzletrészek befizetését 10 hónapra tervezték. Az alapítók ezer pengőt fizettek, mások 100 pengős törzsüzletrésszel, a kiskeresetű székeleyek pedig 20 pengős üzletrésszel járulhattak hozzá a Székely Ház felépítéséhez. Az elképzelés az volt, hogy a belvárosban hozzák létre az otthont, ezért a vezetőség azt is kilátásba helyezte, hogy a pénzből esetleg egy nagyobb házat vesz majd valahol a Rákóczi út környékén.⁸³

⁸⁰ Uo. 265.

⁸¹ Székely alakulatok szövetsége. *Hargitaváralja*, 1938. III./23–24., 295–296. o.

⁸² Dr. Ugron Gábor elnöki beszéde az Erdélyiek Szövetsége alakuló közgyűlésén 1939. március 26-án. *Erdélyi Értesítő*, 1939. nyár., 3–6. o.

⁸³ Országos székeley otthon létesül a fővárosban. *Székeley Nép*, 1941. június 10., 7. o.

A Székely Ház megvalósítását szövetkezeti keretek között kívánták elérni. A Hargita Székely Szövetkezet alapítási tervszövege külön is kihangsúlyozza: nem nyereszkedési vágy hajtja az alapítókat, hanem az, hogy a főváros és a Székelyföld között egyenes összekötő kapocs legyen a Székely Ház és a Szövetkezet. A kezdeményező vezetők elképzelése az volt, hogy a létesítendő Hargita Szövetkezet elerendő tiszta hasznának húsz százalékát az alapszabály szerint minden évben székely gyermekek neveltetésére és egyéb székely célokra fordítsák. Az elsőként és legfontosabb feladatként megvalósítandó Székely Házban székely legényotthont, különféle diákinternátusokat, tanoncotthont kívántak elhelyezni, emellett úgy tervezték, hogy vendégszobák sora várja majd a fővárosba utazó székelyeket. Székely boltot is terveztek ide, mely a Székelyföld termékeit árulja és eredeti, márkázott székely kézimunkákat és ipari termékeket ad majd el. Felmerült továbbá egy a székelyek ügyintézését segítő iroda, a székely asszonyoknak és leányoknak munkát adó „székely fonó”, valamint műhelyek és raktárak elhelyezése is a Székely Házban.⁸⁴

Fontos megjegyezni, hogy a Hargita Székely Szövetkezet a Székely Ház megépítése mellett sok más tevékenységet is programjába iktatott, így például egyéb telkek és házhelyek megvásárlását s azokra székely házak építését, a székely telepítések előmozdítását, a háziipar fejlesztését, a fakitermelést és -értékesítést vagy a vadon termő gyümölcsök és gyógynövények gyűjtésének megszervezését. A szervezők kezdettől fogva hangsúlyozták: a szövetkezet nem akar versenytársa lenni semmiféle hasonló intézménynek. Csupán csak azt akarja elérni, hogy minden eszközzel közelebb hozza egymáshoz a székelyeket és lehetőséget teremtsen számukra kiaknázni adottságaikat, egyúttal piacot teremtsen a székely megyék hatalmas természeti kincsei, terményei, ipari termékei számára. A Hargita Székely Szövetkezet létrehozásával valójában a Hargitaváralja azt az igényt próbálta kiszolgálni, amely a második bécsi döntést követően a visszacsatolt területen élő székelység körében megfogalmazódott, nevezetesen, hogy tevékeny részt szeretnének vállalni Magyarország – s benne a Székelyföld – gyarapí-

tásban. Voltaképpen a Hargitaváralja eme kezdeményezése volt arra hivatott, hogy egységesítse a székely jövő szempontjából olyannyira fontos közösségi munkát és egyúttal lehetőséget teremtsen arra, hogy minden székely hozzájárulhasson a székelység boldogulásához. Ezzel együtt egyfajta példát is mutatni kívánt az ország többi részén élők felé annak a közösségi életformának a feltámasztásával, amelynek a székelység körében nagy hagyománya volt. A Sepsiszentgyörgyön megjelent Székely Nép című napilap 1941. június 11-i száma így írt erről: „*a Hargita Székely Szövetkezetre korszakalkotó szerep vár a magyar életben. Mindezt pedig a székelység nem is annyira önmaga boldogulására, hanem az egész nemzet előmenetelére akarja fordítani. A kezdeményezés székely, és hogy egyelőre „csak” székely, az azért van, mert a székelység a legjobban tudja: mi válik hasznára most a magyarságnak, és évszázados keserű tapasztalatokat tartva szem előtt, nem akarja ismét megbukva látni az egyedül üdvözítő magyar közösségi eszme kibontakozását*”.⁸⁵

Az 1941 nyarán megalakult Hargita Székely Szövetkezet üzletrészeinek jegyzése villámgyorsan megindult, s már néhány hét alatt igen jelentős összeg gyűlt össze a nemes célra. Üzletrészt jegyzett magának a Hargitaváralja mellett a SZEFE, az Erdélyi Férfiak Egyesülete és a Kaláka Munkásszövetkezet is. Többen lejegyezték az ezerpengős alapító üzletrészt, a tehetősebbek 100 pengős üzletrésszel siettek a közösség munkájában részt venni, és megindultak a kevésbé tehetősek székelyek 20 pengős jegyzései is. A legszegényebbek egy-egy téglával vagy éppen kétkezi munkájuk felajánlásával igyekeztek segíteni. „*Kőműves, ács, napszámos munkát szívesen végeznek, mert tudják, hogy amit tesznek, azt maguknak teszik és minden egyes téglát egy-egy székely gondot fog eltüntetni. A téglák pedig már meg is jelentek a Hargitaváralja község vezetősége előtt. Néhány nappal ezelőtt néhány székely fiatalember és leány lépett az Apponyi-téri rendőrszem elé. Hargitaváralja községet keresték. Hónuk alatt téglát volt. A jelképes község irodájában lerakták a téglát a főbíró asztala elé. Huszonöt-harminc téglát került rakásba, közönséges, vörös téglát, de akik hozták, szeretettel bontogatták ki átalvetőjükből*”.⁸⁶ Az első hetek lelkesedése nyomán

⁸⁴ Szövetkezet keretek között épül fel a fővárosi Székely Ház. *Székely Nép*, 1941. június 11., 3. o.

⁸⁵ Székely példamutatás. *Székely Nép*, 1941. június 11., 1. o.

⁸⁶ A Székelyföld nincstelenjei munkával járulnak hozzá a fővárosi Szé-

a szervezők úgy látták, minden székely megyében legkevesebb 40-50 ezer pengőt a kibocsátott részjegyekből össze lehet gyűjteni, s ha ezt a pénzt kiegészítené a főváros is, akkor a következő tavaszra elkészülhet a Székely Ház. Optimizmusuk októberben is kitartott. A Nemzeti Ujság 1941. október 19-i száma azt közölte, hogy addig 140 ezer pengőt jegyeztek s további 250 ezret helyeztek kilátásba. Ugyanakkor az építkezési anyagok drágulása miatt módosították az eredeti célkitűzést, úgy döntöttek, hogy a Hargitaváralja egyelőre nem épített, hanem házat vásárol, és majd csak a „normális idők” visszatérése után kerül sor a Székely Ház megépítésére.⁸⁷ 1942 májusára már 700 ezer pengő állt a község rendelkezésére, így a Keleti-pályaúdvár mögötti telek-részre tervezett építkezés ismét napirendre került, s ezzel egy időben Erdélyben gróf Bethlen Györgyné vezetésével újabb nagyszabású gyűjtőakció indult, ezúttal annak érdekében, hogy a Székely Ház egy leányotthonnal is bővíthessen.⁸⁸

Az 1942. május 31-én megválasztott új főbíró, pávai Vajna Viktor már megválasztásakor közölte, legfőbb céljának ő is a Székely Ház megvalósítását tekinti. Az elkészült új munkatervvel kapcsolatban a Székely Nép című napilap készített interjút a frissen megválasztott előjáróval. A július 14-én megjelent interjúban Vajna a Székely Ház megépítése mellett egy szövetkezet alapítását nevezte meg fontos feladatként. Elképzelése szerint ezen szövetkezet bevételeinek húsz százalékát fordíthatnák székely gyermekek neveltetésére és más nemes székely célokra.⁸⁹

A Székely Nép 1943. január 28-án közölt egy újabb interjút Vajnával. Ebben a Hargitaváralja szociális és kulturális munkájáról, valamint a Székely Ház építéséről kérdezték Vajnat, aki elmondta, hogy addig 80 ezer pengőt jegyeztek erre a célra, melyből 35 ezer folyt be, s jelezte, hogy a megvalósításhoz szükséges összeg felét az állam fedezi. (Megjegyzendő, hogy a Vajna által ezúttal ismertetett összeg lényegesen

alacsonyabb az 1941 októberében közölteknél, ami arra utal, hogy a Székely Ház közeljövőben történő megvalósításáról szóló korábbi optimista megnyilatkozások nem voltak kellően megalapozottak.) Vajna az interjúban a Székely Házzal kapcsolatos néhány konkrét elképzelésről is szólt, nevezetesen, hogy a Házban kaphatna helyet a Kaláka Munkásszövetkezet központja, továbbá itt lehetne a SZEFEH menzája és a budapesti székely közösség több más szociális intézménye is.⁹⁰

A Székely Háznak az alapítók elképzelései szerint olyan nagyszabásúnak kellett lennie, mint amilyet számaránya és nemzeti erényei alapján a székely közösség megérdemel. *Ez idő tájt – becslések szerint – mintegy 150 ezer székely élt a fővárosban.* A Vajna Viktor elnöklete alatt az ő képviselőtükben összeült közgyűlés 1943. februárjában kimondta: mindenképp megvalósítja a budapesti Székely Házat. Hargitaváralja főbírája egyúttal kifejezte azon reményét is, hogy minden székely legalább egy téglával hozzá fog járulni a Székely Ház megvalósításához.⁹¹ Célként pedig a fővárosban lévő intézményeik közös elhelyezése mellett azt fogalmazták meg, hogy egy komolyabb főiskolás otthont teremtsenek, majd a fővárosban élő iparostanoncok és a háztartási alkalmazottak számára is létesítsenek egy bentlakásos otthont. Tervezték a Székely Házba ezen kívül vendégszobákat is, amelyekben a fővárosba pár napra ránduló székelyek szállodai elhelyezést nyerhetnének, illetve azt is tervbe vették, hogy amennyiben az a megvásárlásra kerülő épületben kivitelezhető lesz, népművészeti, háziipari cikkek részére üzletet nyitnak.

Hangsúlyoznunk kell – és ezt megtették a közgyűlés résztvevői is –, hogy a Székely Ház nem csak a fővárosban élő székelyek számára jelentette a „hazai levegőt minden tekintetben pótolni tudó otthon” ígéretét az idegenségben, hanem az otthon maradt, Budapestre látogatóként, vagy éppen letelepedőként érkező, hazuról messzire vetődő székelyeknek is, akiknek egyben gyámolítója, összetartója kívánt lenni. A Székely Ház projekt emellett jóval több volt, mint egy fővárosi székely centrum megvalósítására történő kezdeményezés. Mutatja ezt, hogy már ekkor, 1943

kely Ház felépítéséhez. *Székely Nép*, 1941. július 11., 6. o.

⁸⁷ Tavaszra meglesz a Székely Ház. *Nemzeti Ujság*, 1941. október 19., 14. o.

⁸⁸ Erdély is segít a budapesti székely ház megépítésében. *Új Magyarország*, 1942. május 2., 8. o.

⁸⁹ A budapesti Székely Ház felépítését tartja legfontosabb feladatának Hargitaváralja új elnöke. *Székely Nép*, 1942. július 14., 2. o. Vajna valójában ebben az interjúban semmi újat nem mondott, hiszen a szövetkezet már 1941 nyarán megalakult, a részjegyek jegyzése pedig azóta folyamatos volt, a bevételek ilyen irányú felhasználásáról pedig már szintén korábban határoztak.

⁹⁰ *Székely Nép*, 1943. január 28., 3. o.

⁹¹ Péchy-Horváth Rezső: Százötvenezer székely él a fővárosban. *Székely Nép*, 1943. február 7., 5. o.

februárjában kimondták: szükség szerint a nagyobb magyar városokban székely házakat kívánnak építeni: „hisszük, hogy idővel a székelység otthonainak sorozata, láncolata fog kialakulni az országban, ami javára és megerősödésére szolgál majd nemcsak a székelységnek, hanem egész Magyarországnak.”⁹²

A Hargitaváralja szociális tevékenysége

A Székely Ház projekt mellett a jelképes székely község másik kiemelten fontos tevékenysége a szegény sorsú székelyekről való gondoskodás volt. 1940-41-ben nem kevesebb, mint 1400 székely fiúnak és leánynak juttattak állást, továbbá a tagok önkéntes adományából 8000 pengő segélyt osztottak ki közöttük. A székely munkanélküliség enyhítése céljából Udvarhely vármegyéből már 1941-ben 500 munkásnőt hoztak a fővárosba, s biztosítottak számukra munkát a dunakeszi Magyar Konzervgyárban. A székely asszonyok és lányok naponta 1½-2 vagon paprikát dolgoztak fel, és így szorgalmukkal nemzetgazdasági szempontból is jelentős tevékenységet fejtettek ki. 1941 őszén több sajtóorgánus is beszámolt a székely asszonyok sikertörténetéről, akik az akció eredményeként egy hónap alatt fejenként átlagosan 56 pengőt takaríthattak meg, és mire visszatértek falujukba, jelentős összeget, összesen több mint 50 ezer pengőt vihetek haza magukkal.⁹³ Hargitaváralja elöljárósága a siker nyomán Balázs Dániel főjegyző vezetésével már 1941 őszén megkezdte az előkészületeket a következő évi akcióra. A konzervgyárral kötött új szerződés értelmében 1942-ben már ezer asszonyt hozhattak a Székelyföldről „paprikamunkára”. Nemcsak a felhozandó asszonyok számát sikerült megemeltetniük, hanem egyúttal a munkabéreket is, a toborzást pedig ezúttal három székely vármegyére is kiterjesztették.⁹⁴ Az asszonyok kiválasztásánál az elsődleges szempont a rászorultság volt, így első sorban a szegényebb, nagycsaládos nőket fogadták fel. Őket a Hargitaváralja díjtalanul szállította Budapestre.

⁹² Uo.

⁹³ *Nemzeti Újság*, 1941. október 19. és Ötvenezer pengőt visz haza Budapestről ötszáz udvarhelyi székely asszony. *Székely Nép*, 1941. október 28., 3. o.

⁹⁴ Ezer székely asszony utazik Budapestre paprikamunkára. *Székely Nép*, 1942. július 23., 3. o.

9. kép: Balázs Dániel, Hargitaváralja Jelképes Székely Község főjegyzője

Forrás: Balázs Árpád fotógyűjteménye

A községnek a székely munkanélküliség enyhítése érdekében tett lépései közé tartozik, hogy a munkaerőhiánnyal küszködő építőipar számára is megpróbált székely férfiakat – főként a téli időszakra – kiközvetíteni. Ennek nyomán mintegy 200-250 munkás jobb keresethez való juttatását tervezték. Megjegyzendő, hogy a székely munkaerő ilyen eszközökkel történő támogatása nem csupán szociális okokkal magyarázható. Mint ahogy Balázs Dániel, a község főjegyzője egy újpesti székely est kapcsán elmondott beszédében kifejtette, nemzetstratégiai szempontok is közrejátszottak ebben: „Azért kell a Székely Ház, hogy ti ne csatangoljatok az utcán, elszóródva, távol az otthontól s ne váltjátok a nagyváros útvesztőiben proletárokká. ...Csak arra kérek titeket [...] ne politizáljatok. Nekünk pillanatnyilag más hivatásunk nem lehet, mint dolgozni és megerősíteni a székelységet, amely alig most kelt fel súlyos betegágyából”.⁹⁵ A székely ifjacról és leányokról való gondoskodás nem merült ki azok munkához való juttatásában. Balázs Dániel azt is megszervezte, hogy a Budapesten jelen lévő mintegy négyezer székely alkalmazott

⁹⁵ Székely est Újpesten. *Székely Nép*, 1942. február 8., 5. o.

megfelelő szórakozási lehetőséghez is jusson. Vasárnap délutánonként a budai Vigadóban kifejezetten számukra rendeztek táncmulatságokat, megakadályozva ezzel, hogy csellengővé váljanak, egyúttal lehetővé téve azt is, hogy székelységüket egy számukra ismerős közegben élhessék meg.⁹⁶

A székely menekültek megsegítésében és munkához juttatásában különösen fontos szerepet töltött be a Hargitaváralja keretében megalakult Hargitaváralja Székely Női Tábor, melynek elnöke 1940 novemberétől dálnoki Veress Julianna, ügyvezető elnöke pedig szentkatolnai Cseh Sándorné volt. A székely asszonytábor főként az erdélyi menekültek és az Ó-Romániából hazakerült székely cseléd lányok, munkásnők ellátásában vállalt aktív szerepet.⁹⁷ A Fiumei úti Kivándorlók Otthonában folyamatosan fogadták az érkezőket, s 1940 decemberéig már 700 erdélyi leányt és asszonyt sikerült állásba juttatniuk.⁹⁸ A dilemma azonban, hogy miképp oldható meg egyszerre a szegény sorsú székelyek munkához segítése és az, hogy megakadályozzák a székelyek szülőföldről való kiáramlását, folyamatosan fennállt. Erre a problémára hívta fel a figyelmet többek között a Bánkfalvi Ember álnéven író szerző is a Hargitaváralja 1943. január 15-i számában. A *székelyek kitelepítése* című írásában azt fejtegette, hogy az ország ipartelepeire rekrutált székely ifjak már nem tudnak ott szerzett képzettségüknek megfelelő területen szülőföldjükre visszatérni, a székely cseléd lányok munkaerejére pedig csupán addig van szükség, amíg az olcsó. „*Alig vonultak be csapataink a Székelyföldre, a különböző nőegyletek összefogtak és székelymentés örve alatt olcsó cselédekkel szállítottak Budapestre. Tudom és vallom is, hogy a vezetőség legtöbb tagjában a segítség őszinte szándéka lobogott fel, mikor e lépést megtették, de viszont higgyék el, nekem, hogy a végrehajtásban, a kicsinyes, az egyéni érdekek törtek elő, s nem a pillanatnyi mentés, hanem a háztartások önző szükséglete lépett előtérbe. Így az akciónak be kellett fagynia, mégpedig mindkét fél keserű csalódásával. [...] Ma környezetemben senkinek nem kell a székely cseléd lány, mert éppen annyi bért kíván, mint a más nemzetiségű és nem honorálja a mentési*

szándékot!”⁹⁹ A szerző a magyar nemzet keleti integritását féltve úgy véli, biztosítani kell a székelység ősi földjén való maradását. „*Aki tehát ezt az egységet megbontja, az közvetve a magyar haza integritásán üt helyre nem hozható sebet! [...] Legyen hát mindenki a maga helyén! Különösen a székelyek maradjanak ott, ahol vannak! Segíteni akarunk rajtuk?! Hát segítsünk! Ott teremtsünk ipartelepeket, a föld adottságának megfelelően és ne másoljuk le Diósgyőrt, vagy más meglévő ipartelepünket – ne hozzuk a székely lányokat budapesti cselédeknek – maradjanak ők otthon, hogy a fiúkkal együtt, a székelység fajságát, zártegyességét továbbra is fenntarthassák és káros keveredésektől megóvhassák! Segíteni akarunk rajtuk? Csináljunk piacot házi- és kézi iparuknak! Nekik ugyanis külön házi iparuk van, mint Budapestnek! Ez tartotta fenn őket ezer esztendőn át és nem a cselédsors!*”¹⁰⁰

Az Erdély és a Székelyföld felvirágoztatásáért folytatott törekvések közül külön is érdemes kiemelni a Hargitaváralja Székely Női Tábor 1941-ben elindított – összességében meglehetősen naiv – akcióját. A HSzNT Erdély idegenforgalmának fellendítésére, ezen belül is a fizetővendéglátás rendszerének meghonosítása érdekében széleskörű és részletes munkaprogramot dolgozott ki. Első lépésként összeírták a lehetséges fizetővendéglátó helyeket és azok szükségleteit, s ennek során megállapították, hogy a kulcskérdés a fizető vendég étkezési ellátása, hiszen ha a vendég jó kosztot kap, jól érzi magát és tovább marad. Kampányt indítottak tehát azért, hogy az „elrománosodott erdélyi főzéssel” szemben a magyar konyha kerüljön előtérbe. Ennek érdekében összeírták azokat az asszonyokat, akik vállalták, hogy a magyar konyhaművészet titkaiba beavatják a fizető vendégek főző szakácsnőket. Mintegy száz előkelő hölgy (magas rangú politikusok, katonatisztek feleségei, leányai) jelentkezett Erdélybe ilyenfajta „oktató szakácsnőnek”. Az akcióval kapcsolatban azonban a Kolozsváron megjelent Keleti Ujság cikkírója joggal jegyezte meg, hogy a hagyományosan jó hírű erdélyi konyha a román uralom idején sem veszített vonzerejéből, így az az állítás, hogy elrománosodott volna az erdélyi főzés, teljességgel alaptalan: „*Higgyék el, amint meg tudtuk őrizni nyelvünk épségét, szokásaink magyar sajátosságait,*

⁹⁶ Székely tánc – Budán. *Székely Nép*, 1942. február 3., 10. o.

⁹⁷ *Magyar Nemzet*, 1940. november 24., 15. o.

⁹⁸ Földönfutó székelyek között a Fiumei út 4. szám alatt. *Magyarság*, 1940. december 13., 7. o.

⁹⁹ A székelyek kitelepítése. *Hargitaváralja*, 1943. január 15., 23. o.

¹⁰⁰ Uo.

az erdélyi magyar otthonok falai között, ez az erdélyi magyar frontállás éppúgy megnyilatkozott nemcsak szalonjainkban, de konyhánkban is.”¹⁰¹

A Hargitaváralja közvetve ugyan, de szerepet vállalt a bácskai székely telepesei községei gondozásában is. Dr. dálnoki Veress Julianna mint az Egyesült Női Tábor nemzetvédelmi szakosztályának vezetője dolgozta ki 1942-ben a belügyi kormányzat számára azt a programot, amelynek keretében a bukovinai székely községekben háromhónapos népgondozónői tanfolyamokat kívántak indítani. Ahhoz ugyanis, hogy a „hazatérők” hasznos építői legyenek az elkövetkezendő új Magyarországnak, úgy vélték, szükség van arra, hogy szellemileg is belekapcsolódjanak az élet áramlásába. A tervezet szerint a napi két elméleti és három gyakorlati órát tartalmazó oktatás azt a célt szolgálta volna, hogy a magyar értékek felszínre hozásával a néptömegek lelkéből kiöjljenek a kisebbségi érzésnek a csíráját is. Mindezt pedig úgy vélték elérni, hogy bevonják őket az országépítés munkájába, felébresztve bennük a nemzet jelenért és jövőjéért való munkálkodás felelősségérzetét. „Azt óhajtjuk – írta tervezetében dr. dálnoki Veress Julianna –, hogy a nemzeti társadalom legparányibb része is részt vegyen a nagy egész munkájában. Ahhoz, azonban, hogy az egyén is részese lehessen a nemzet nagy közösségi munkájának, előfeltétele, hogy néptömegeink ne küszködjenek elsőrendű szükségleteik hiányával. Amíg élelmezés-, ruházat- és lakáskérdésekkel vívják élet-halál harcukat, nem számíthatunk rájuk, mert ehhez sem akaratuk, sem eszközeik nem lehetnek. Ez a szomorú tény végtelenül legyöngítheti nemzeti hatóerőnket, megkisebbsítheti nemzeti súlyunkat abban a háborúban, mely sorsunkat örökre eldönteni hivatott.”¹⁰² A tervezet alapvetően a szociális gondoskodásnak a székely nép körében fellelhető hagyományaira épített: „A közösségi magatartásra nem kell kioktatnunk a székelyt, csak a ma kereteinek, a korszellem követelményeinek életszínvonalába állítani kell tudni. A közösségi elv gyakorlati megvalósításának legnagyobb példái éppen a székelység történelméből valók, aki most fedezné fel előttünk ennek előnyeit, tudatlanságának adná bizonyosságát.”¹⁰³ A gyakorlatban

ez azt jelentette volna, hogy a magyar lélek palérozása mellett gyakorlati ismereteket adnak át a fiataloknak az idősebb asszonyok. Az ingyenes tanfolyamra, melyet aratás után, 1942 augusztusában terveztek indítani, olyan 25 és 30 év közötti székely nők jelentkezését várták, akik gazdasági szakiskolai végzettséggel rendelkeztek. Számukra a tanfolyam befejezését követően azonnali alkalmazást ígértek.¹⁰⁴ Sajnos, a program további sorsáról nincsenek adataink, így nem tudjuk, hogy az mennyire érte el célját.

Megújulási kísérlet és annak kudarca a Hargitaváraljában pávai Vajna Viktor vezetése alatt (1942–1946)

Hargitaváralja tisztújító falugyűlése 1942. május 31-én – az elmúlt időszak árkosi Veress Gábor nevével fémjelzett sikerei ellenére, némiképp váratlanul – választotta meg vitéz pávai Vajna Viktor nyugalmazott altábornagyot, a Keresztény Gyáriparosok Szövetsége ügyvezető elnökét a jelképes székely község vezetőjének. Vajna mellett szólt katona múltja és nem mindennapi szervező képessége, valamint az, hogy a székely ügyek mentén a korábbiakban mindig következetesen síkraszállott. Bírónak, azaz ügyvezető-elnöknek Kovács Kálmán tanügyi főtanácsost választották, a főjegyző pedig Balázs Dániel maradt. A Hargitaváralja belső – személyes ellentétekre visszavezethető – ügyei azonban a következő hónapokban egy időre elterelték a figyelmet a szervezet valódi céljairól. A kialakuló belső válság lassacskán olyannyira elmélyült, hogy a Székely Nép újságírója, Nagy Dániel 1942 decemberében már így kellett, hogy fogalmazzon: „Ha idejében egészséges beavatkozás nem történik, féltő, hogy a nagymúltú székely közösségi alakulat – elsorvad. Megöli a belső viszály. Megöli az a szomorú valóság, hogy azok, akiknek hivatása és feladata volna az együttműködés, egymás ellen acsarkodnak.”¹⁰⁵

Az ellentétek hátterében az állt, hogy egy marosvásárhelyi pékmester, Orbán László olyan ajánlatot tett a községnek, mely szerint ha a Hargitaváralja megengedi, hogy pékségét az egyesület neve alatt vezesse, s a jelképes székely község előljárósága őt

¹⁰¹ Konyhánk védelmében! *Keleti Újság*, 1941. február 2., 9. o.

¹⁰² Idézi: Jakab Antal: Magyar csoda születik a bácskai székely telepeken. *Székely Szó*, 1942. június 7., 7–8. o.

¹⁰³ Uo.

¹⁰⁴ Felhívás székely nőkhöz. *Székely Nép*, 1942. június 4., 7. o.

¹⁰⁵ Belső egyenetlenségek sorvasztják a Hargitaváralja munkáját. *Székely Nép*, 1942. december 3., 5. o.

támogatja abban, hogy törvényes keretek között az addig is élvezett havi lisztmennyiségét továbbra is hiánytalanul kiutalják számára, ő hajlandó havi 1000 pengőt befizetni a Hargita pénztárába, a kölcsönös támogatás elvének megfelelően. Miután az ajánlatra szóban igent mondott a vezetés, Orbán László Pestre utazott, ahol is Balázs Dániel főjegyző elkészítette a megállapodás tervezetét. Ekkor azonban a főbíró – talán sértettségből – a főjegyző hatásköri túllépésére hivatkozva megtagadta a tervezet aláírását. A megállapodásból így semmi sem lett, a két vezető tisztségviselő közötti ellentét viszont megmaradt, aminek az lett a következménye, hogy a Hargitaváralja egész ügymenetét, iratait, pénztárkönyveit bizottság vizsgálta át, s erről a vizsgalatról ötvenoldalas jelentést készített. És bár semmi lényegi rendellenességet nem találtak, csupán apró ügyviteli szabálytalanságokra hívták fel a figyelmet, mindez elég volt ahhoz, hogy a bizalmi válság okán a vezetőség lemondjon. (Vajna Viktor ezután ügyvezetőként vitte tovább az ügyeket egészen az 1943-as tisztújító gyűlésig.) Miután az 1943. február 28-ra meghirdetett ösgyűlés a résztvevők alacsony száma (a 2487 tagból 61 fő!) miatt határozatképtelen volt, a március 9-i megismételt falugyűlés volt hivatott dönten a lemondott főjegyző ügyében és megválasztani az új vezetést. Ez végül, Balázs Dániel és hívei kivonulása után, már gond nélkül ment: pávai Vajna Viktort közfelkiáltással, egyhangúlag választották újra főbíróvá. Ugyancsak egyhangúlag lett bírónak választva Kovács Kálmán ny. tanügyi főtanácsos és főjegyzővé vitéz Rettegi András.

Az új vezetés egy – a korábbihoz képest – megújult szellemű munkatervet dolgozott ki Bethlenfalvi Pál Andor nyugalmazott repülő őrnagy elnökle mellett, Sütő-Nagy Lászlónak, az Erdélyi Szemle kiváló szerkesztőjének a részvételével. Ennek az új munkatervnek első pontja így hangzott: *dolgozni hűségesen, készségesen, önzetlenül, sőt áldozatra készen az egyetemes székely érdekekért*. A hangsúly itt az egyetemességen van, ami egyfajta stratégiaváltást is tükröz. Kijelentették, hogy a munkát *elsősorban a Királyhágón inneni* (tehát nem a székelyföldi!) *székelység* érdekeiért kell folytatni, mindezt azzal indokolva, hogy az otthoni székelyek érdekeinek képviselőit más otthoni szervek is vannak, ezzel szemben a többi részeken a Hargitaváralja az egyetlen székely

társadalmi szervezet. Ebből kifolyólag az egyetemes székely érdekeknek is csakis a Hargitaváralja lehet az egyetlen érdekképviselői szerve.¹⁰⁶ A valóságban persze nehezen volt elválasztható a székelység ügye külön székelyföldi és Székelyföldön kívüli ügyekre.

Ha meg akarjuk jelölni azt a területet, amelyben a község új vezetése a korábbiaknál agilisabban és egyben hatékonyabban lépett fel, akkor egyértelműen az imázsépítést kell megneveznünk. Már az 1942-es év második felétől kezdve egyre több sajtótermékben találkozunk a Hargitaváralja tevékenységét bemutató, elemző írásokkal, riportokkal, s maga a főbíró, Vajna Viktor is gyakrabban ad – ma úgy mondanánk PR jellegű – interjúkat.¹⁰⁷ Az 1942-es toborzás eredményeként Budapestre hozott ezer székely asszony együttes megjelenítése a fővárosban kitűnő lehetőséget teremtett a jelképes községnek arra, hogy demonstrálja a közéletben való jelenlétét, egyúttal nyilvánosan kifejezésre juttassa a székely identitás formálójaként betöltött hangsúlyos szerepét. Október 11-én, vasárnap több ezer főnyi székely munkás és munkásasszony (köztük az újonnan munkába álló ezer „paprikamunkás”) vonult fel színpompás népviseletben a Szabadság téri Ereklyés Országzászló elé, hogy tiszteljenek a magyar feltámadás jelképe előtt.¹⁰⁸ A demonstráción a dunakeszi Magyar Konzervgyár vezetősége – élén Kuncz Rudolf vezérigazgatóval – is megjelent, kifejezve munkaadók és munkavállalók egységét, valamint a székely–magyar testvériséget. A székely munkásokat a vállalat nevében köszöntő Steinhardt Rudolf beszédében külön hangsúlyt kapott az a tény, hogy a munkások milyen jelentős szerepet töltenek be a Szent-Györgyi Albert eljárása szerint készülő sajátosan magyar termék, a „Vitapric” előállításánál.¹⁰⁹ A székely identitást erősítő gesztusként értékelhető az is, hogy az ünnepségen a székely munkásnők jelenlétében avatták fel a Hargitaváralja új díszzászlóját, melyet az Orsolyanővérek hímeztek ki.¹¹⁰

¹⁰⁶ A Hargitaváralja Jelképes Székely Község újjászülése. *Erdélyi Szemle*, 1943/7–8., 27. o.

¹⁰⁷ A Hargitaváraljával foglalkozik ebben az időben többek között a Magyar Nők Lapja, a Színházi Magazin, a Székely Nép vagy az Erdélyi Szemle.

¹⁰⁸ A program részét képezte, hogy az ünnepség megkezdése előtt a többségében Budapesten először járó székely munkások megtekintették a főváros nevezetességeit, majd misét hallgattak a Bazilikában.

¹⁰⁹ A „Hargitaváralja” székely munkásainak ünnepsége az országzászlónál. *Nemzeti Ujság*, 1942. október 13., 8. o.

¹¹⁰ *Székely Nép*, 1942. július 23., 3. o.

Hargitaváralja Jelképes Székely Községnek a székelység életében betöltött kiemelt szerepét ismer- te el 1943 végén az Erdélyi Párt, amikor felkérte a tervezett székely kongresszuson való részvételre, és arra, hogy – mint ötödik székely vármegye – dolgozza ki a kongresszus számára előkészítendő tárgysorozatát. Az Erdélyi Párt egyúttal megbízta a Hargitaváralja Jelképes Székely Községet mint a legnagyobb budapesti székely egyesületet, hogy hívja meg tanácskozássra a legnagyobb súllyal bíró erdélyi egyesületeket: az Erdélyi Férfiak Egyesületét, a Székely Egyetemi és Főiskolai Hallgatók Egyesületét és az Erdélyi Nők Országos Szövetségét, *„hogy közös erővel, közös munkával, az egybeforrottság erejével és lendületével munkálkodjék közre a székely nagygyűlés célkitűzéseinek sikere érdekében”*.¹¹¹ Azzal, hogy ez a felkérés megtörtént, az Erdélyi Párt mint a székelység kormányzati képviselője a Hargitaváralját voltaképpen a székelység legfontosabb szervezetének ismerte el.

Itt kell megjegyezzük, hogy a székely-kérdés, a „székely mítosz” jól illeszkedett az Erdélyi Párt sajátos identitáspolitikájához. Valójában – mint ahogy erre Egry Gábor¹¹² is rámutatott – a székelyeknek a nemzeti köztudatban régóta elfogadott különállását jól lehetett integrálni az erdélyiség definíciójába, különösen a nemzet védelmének eszméjébe. A székely közösségi intézményeket általában be lehetett állítani az idealizált kisebbségi társadalom előfutárainak, sőt akár a jövő magyar berendezkedésének már megvalósult formájaként is fel lehetett ezeket mutatni. A székelyek különállásának hangsúlyozása csak tovább erősítette az erdélyi különbözőség ideológiai alapjait, erre pedig az Erdélyi Pártnak nagy szüksége volt. Különösen azért, mert a székelység politikai képviselete az ő feladatuk maradt, így a már korábban is legitimnek tartott székely különérdek-érvényesítés egyúttal a párt erdélyi keretek közötti hasonló törekvéseinek elfogadtatását is segítette. Mindehhez pedig nem kellett más, mint a székelység régi toposzokra épülő képének instrumentalizálása és megjelenítése a közéleti diskurzusban, ami könnyen és legitim módon történhetett meg. Más kérdés, hogy a párt valódi tömegbázist

éppen a székelység köréből nem tudott maga mögé állítani. Ideig-óráig sikerült ugyan bevonzaniuk például a fővárosban élő székely iparos és munkás rétegeket, de – mint arról a Székely Nép 1944. februárjában írt – azok is otthagyták őket, miután kiderült, hangzatos jelszavaik mögött nincs semmi, és nem képesek képviselni a tömegeket. A kilépő iparosok ezután visszatértek a Hargitaváralja keretei közé, mondván: *ők nem politizálni akarnak, hanem sorsukon javítani*.¹¹³

A Székelyföldön kívül élő székelységet képviselő „ötödik székely vármegye” megszületését Vajna Viktor az 1943. december 18-án a Baross Szövetség székházában megtartott székely gyűlésen jelentette be. A Hargitaváralja főbírája hangsúlyozta: a negyedmillió szétszórta élő székely között jócskán vannak befolyásos személyek, akik így az „ötödik vármegye” keretében sokat tehetnek az „otthoni” négy vármegye székelyeiért. Vajna a szervezendő székely nagygyűléssel kapcsolatban kijelentette, hogy *„Erdély csak a székelységen keresztül maradhat az örök Magyarország része s akkor, amikor a székelység ügyét szolgálják, gránitkockákat faragnak a magyarság védőfalába. A székely nagygyűlés rendezői nem urambátyámos alapon szolgálják népünk állítását, hanem a sorsközösség vonalán, tettekrelesen, elszántan”*.¹¹⁴

A Hargitaváralja 1944. február 27-re meghirdetett falugyűlése azonban rávilágított arra, hogy az „ötödik székely vármegye” szerepét felvállaló jelképes székely község továbbra sem képes kellő számban mozgósítani a székelységet. A falugyűlésre mindössze 19-en mentek el. *„De mit csináljon a Hargitaváralja, ha a nemtörődömség tétlenségre kárhoztatja... mit tehet, mit tegyen, ha ezzel az önzetlen munkával szemben áll a rideg közöny?”* – tette fel a kérdést Nagy Dániel, a Székely Nép című lap publicistája.¹¹⁵ Bár a március 3-án megtartott megismételt gyűlésen már létszámtól függetlenül határozatképesek voltak, az újságíró megállapításai, melyek szerint *„valami még sincs egészen rendben az ötödik vármegyében”*, ettől függetlenül helytállóak voltak. Mint ahogy arra Nagy Dániel rámutatott ez a közöny annál inkább fájdalmas, mert ennek a vármegyének a lakosai

¹¹¹ Megszületett Budapesten az ötödik székely vármegye. *Székely Nép*, 1943. december 19., 3. o.

¹¹² Egry Gábor, 2008, 131–132. o.

¹¹³ A fővárosi székely iparosok és munkások kivonultak egy fővárosi politikai pártból. *Székely Nép*, 1944. február 4., 3. o.

¹¹⁴ Uo.

¹¹⁵ Valami nincs rendben az ötödik székely vármegye körül. *Székely Nép*, 1944. március 2., 3. o.

kétszeresen is összetartoznak. Először mert székelek, másodsor, mert egy sorsúak abban, hogy el kellett hagyniuk szülőföldjüket. Ez a kettős kapocs pedig kétszeresen kötelezi őket.

A március 3-i falugyűlésen mindezekről nem sok szó esett. A híradások arról szólnak, hogy Pávai Vajna Viktor főbíró *„megemlékezett mindazokról az örvendetes eseményekről, amelyek a jelképes község életében történtek”*. (Kulturális téren Szilágyi László, Rugonfalvi Kiss István történettudósok, Váró György országgyűlési képviselő és Sütő Nagy László főszervező előadásai, melyek hozzájárultak a székely öntudat és nemzeti eszme fejlesztéséhez; szociális téren a tanoncsegélyezések, a szegények támogatása, az önállósulni akaró lakók segítése, a Székely Ház keretén belül készülő erdélyi otthon.) Vajna ezúttal is megismételte (konkrétumok említése nélkül), hogy folyik a szervezés az egész országban a Királyhágón inneni székelység egy táborba gyűjtésére, hogy a község felvette a kapcsolatot a többi erdélyi egységgel, s hogy az erdélyi ügyek megbeszélésére közös tanácsot hív össze. A falugyűlés legfontosabb eredménye az volt, hogy megfogalmazták azokat az előterjesztéseket, amelyeket a székely nagygyűlés előkészítő bizottságának küldtek el. Ez annál is inkább időszerű volt, mivel az egyes vármegyéknek – így az „ötödik vármegyének is” – március 15-ig kellett az összegyűjtött panaszokat, terveket és kívánásokat felterjeszteniük az előkészítő bizottságnak. A főbíró a falugyűlésen előterjesztette a következő évi munkatervet is, melynek gerince – nem meglepő módon – a már beindított szervezkedés továbbvitele és a Székelyföldről kiszakadt székelység társadalmi, művelődési, és gazdasági támogatása volt.¹¹⁶

A Hargitaváralja Jelképes Székely község sorsát mégsem a közöny, nem is a valódi megújulásra való képtelensége, hanem a háború és az annak nyomán bekövetkező változások pecsételték meg. 1944 augusztusára nyilvánvalóvá vált, hogy nemhogy székely nagygyűlés nem lesz, de olyan újabb problémákkal kell a Hargitaváraljának szembenéznie, amilyenekkel eddig még soha. Erdély az 1944. augusztus 23-i román kiugrást követően hadszíntérre vált. Az új román kormány felszólította Magyarországot Észak-Erdély kiürítésére, amire Budapest további

mozgósításokkal és a magyar 2. hadsereg megszerzésével válaszolt, s természetesen a követelést elutasította. A Dél-Erdélybe betörő, majd október elején már Kolozsvárra bevonuló ukrán 2. front túleréjével szemben azonban a magyar haderő tehetetlennek bizonyult. A honvédség sokszor hősiessége ellenére a szovjet csapatok 1944. október 12-én elfoglalták Nagyváradot, október 25-én pedig az egyesült szovjet és román alakulatok bevonultak Szatmárnémetibe és Nagykárolyba. Ezzel az 1940. augusztus 30-án visszacsatolt valamennyi észak-erdélyi terület ismét idegen fennhatóság alá került. A front Erdélyen történt átvonulása, majd a szovjet és a román hadsereg mögött beszivárgott román félkatonai alakulatok, különítmények által elkövetett vérengzések nyomán ismét tömeges menekülési hullám indult meg az ország belseje felé. Az első menekülők a front által leghamarabb érintett Székelyföld felől jöttek. Így nem véletlen, hogy Bonczos Miklós belügyminiszter 1944. szeptember 22-én elmondott rádióbeszédében az ország lakosságát kifejezetten a székely menekültek megsegítésére szólította fel. *„Ellenségeink rohama a szívünkhöz annyira közelálló Erdély bástyáit támadta, s abban is először a magyar nemzeti élet egyik legdúsabb hajtó ágát, a székelységet rohanta meg... A háború forrataga több ezer székely testvérünket fosztotta meg hajlékától. Vannak, akik mindenüket odahagyva, fillér nélkül és egy szál ruhában kényszerültek a menekülésre, és vannak menekültek, akik már több mint két hete tartózkodnak vasúti kocsikban. Öregek, betegek, síró csecsemők és magatehetetlen asszonyok. A kormányzat minden rendelkezésre álló erővel és lehetőséggel igyekszik elérni azt, hogy a háború legkeményebb megpróbáltatásait is vállaló székely testvéreink, ha már ideiglenesen szegénynek és hajléktalannak is váltak, ne érezzék magukat hontalannak. [...] Ezért arra kérem nemzeti társadalmunk minden rendű és rangú rétegét, hogy nyissák meg szívüket és segítsenek úgy, ahogyan arra otthonaik éléstárai lehetőséget, nyújtanak.”*¹¹⁷

A belügyminiszteri beszédre reagált a Hargitaváralja is. Szeptember 24-én több lap is közzétette azon felhívásukat, amelyben a veszélyeztetett területekről a fővárosba vagy a fővároson át a nem veszélyeztetett

¹¹⁶ Keleti Újság, 1944. március 12., 10. o.

¹¹⁷ Bonczos Miklós beszédét több lap is közli, többek között: Reggeli Magyarország, 1944. szeptember 24., 5. o.

országrészekbe menekülőket arra szólították fel, hogy közöljék ideiglenes és azutáni címüket nyilvántartás végett a Hargitaváralja jelképes székely község elöljáróságának irodájával, abból a célból, hogy utánuk érdeklődő családtagjaik vagy ismerőseik rájuk találhassanak.¹¹⁸ Ebben a helyzetben ez a koordinációs szerep, melyet az elöljáróság felvállalt, a semminél több volt ugyan, de a menekültek valós problémáinak megoldásában vajmi keveset jelentett. Októberben a község vezetőségi értekezletén ismét foglalkozott az erdélyi menekültek ügyével. Ami szembetűnő az értekezőlet nyomán kibocsátott állásfoglalás kapcsán, egyben árulkodó a Hargitaváralja cselekvési potenciálját illetően, az az, hogy a vezetőség ekkor már kísérletet sem tett arra, hogy a menekültek tényleges segélyezését megszervezze. Ehelyett a menekültek ideiglenes elhelyezésének és segélyezésének *megvizsgálása* után megelégedett néhány hangzatos kijelentéssel arról, hogy az erdélyi magyarok és székelyek minden körülmények között szülőföldjükön kívánnak élni, hogy otthonmaradásukkal minden körülmények között szolgálni kívánják Erdély ősi magyar jellegét és hogy ideiglenes eltávozásukat csak a katonai hadműveletek és a polgári lakosság céltalan pusztulásának elkerülései tették szükségessé. Az értekezőletet követő közleményben a vezetőség kifejezte abbéli hitét, hogy a háború ellenére is biztosítani tudják Magyarországot és Erdély egységét. Szükségesnek tartották azonban már most a nagy nyilvánosság számára is kijelenteni, hogy bármilyen jövőt szánjon is Erdélynek a sors, azok az erdélyi magyarok és székelyek, akik most kénytelenek voltak elmenekülni, ugyanúgy, mint Erdély régebbi menekültjei, *erdélyi lakosoknak* tartják magukat.¹¹⁹

Eddigi ismereteink szerint ez volt az utolsó – sajtóban is közzétett – megnyilatkozása a Hargitaváralja Jelképes Székely Községnek. A háborús viszonyok között a fronttá váló országban esélyük sem volt arra, hogy mint szervezet érdemi lépéseket tegyenek a menekültek kérdése kezelésére. Amit a tagság megtehetett, azt innentől fogva csupán egyénileg tehetette meg.

A menekültek kérdése kezelésének legfontosabb tanulsága az – és erre világít rá a Hargitaváralja Jelké-

pes Székely Község negyed évszázados története is –, hogy a 20. század tömeges menekültáradatait állami szerepvállalás nélkül lehetetlen kezelni. A Hargitaváralja megpróbálta ezt, de könnyűnek találtatott. Ért el ugyan részeredményeket, de bebizonyosodott, hogy akkor, amikor már tömegek problémáinak kezeléséről van szó, egy ilyen viszonylag kis létszámú, egyébként is kohéziós gondokkal küszködő szervezet egyedül képtelen azt megoldani.

A valójában már működésképtelen jelképes székely község története 1946-ban zárult le. A második világháború után, a nép nevében szerveződő új hatalomnak már nem volt szüksége az erdélyi magyarok egyesületeire, egyáltalán a párt által nehezen ellenőrizhető civil képződményekre. Belügyminiszteri rendelettel 1946. július 4-én feloszlatták az erdélyi civil szervezeteket, köztük a Hargitaváralja Jelképes Székely Községet is. A sors ironiája, hogy az akkori belügyminiszter egy székelyudvarhelyi születésű ember volt. Rajk Lászlónak hívták...

Felhasznált irodalom

- Ablonczy Balázs (2011). *A visszatért Erdély 1940–1944*. Budapest: Jaffa Kiadó.
- Ablonczy Balázs (2010). Legitimitás és mítosz között. *Limes*, 2010 (4), pp. 57–67.
- Ablonczy Balázs (2016). *Trianon árvái*. mta.hu 2016. augusztus 5. https://mta.hu/mta_hirei/trianon-arvai-106742 Letöltés: 2022. 05. 25.
- Csóti Csaba (2015). *Menekültekérdés Magyarországon 1915–1924 között*. (A Történelemtanárok Egylete által rendezett Menekültek Magyarországon című konferencián 2015. október 3-án elhangzott előadás)
- Egry Gábor (2008). *Az erdélyiség „színeváltozása” – Kísérlet az Erdélyi Párt ideológiájának és identitáspolitikájának elemzésére (1940–1944)*. Budapest: Napvilág Kiadó Kft. DOI: <https://doi.org/10.1163/187633012x640171>
- Frisnyák Zsuzsa (1992). Az „Erdély-üzlet” működése Magyarországon – Az Erdélyi Szépművéses Céh, *Századok*, 126 (2), pp. 173–201.
- Hermann Gusztáv Mihály és Orbán Zsolt (2018). *Csilagösvény és göröngyös út: Mítosz és történelem a székelység tudatában*. Kolozsvár: Erdélyi Múzeum Egyesület. DOI: <https://doi.org/10.17355/rkkpt.v27i1.252>

¹¹⁸ *Uj Magyarország*, 1944. szeptember 24., 10. o.

¹¹⁹ *Magyarország*, 1944. október 21., 4. o.

Horváth Sz. Ferenc (2008). Kratochwill Károly és a Székely Hadosztály Egyesület tevékenysége az észak-erdélyi zsidók védelmében (1943–1944). *Századok*, 142 (1), pp. 123–152.

Kása Csaba (2021). *Egy jelképes székely község valóságos hetilapja*. Magyarságkutató Intézet 2021. augusztus 9. Elérés: <https://mki.gov.hu/index.php/hu/hirek-hu/evfortulok-hu/egy-jelkes-szekely-kozseg-valosagos-hetilapja> Letöltés: 2022. 05. 10.

Ligeti Ernő (1942). *Súly alatt a pálma. Egy nemzedék szellemi élete. 22 esztendő kisebbségi sorsban*. Kolozsvár: Fraternitas Rt.

Sárándi Tamás (2016). Dél-Erdélyi menekültek a második bécsi döntés után. *Archivnet*, 16 (4).

Spaller Árpád (2007). Erdélyi menekültek Magyarországon a két világháború között. *Unitárius Élet*, 2007 (1–2), pp. 11–13.

Spaller Árpád (2019). Hargitaváralja – Egyesület és közlőny. *Átalvető*, 2019 (december).

Varga E. Árpád (1992). *Népszámlálások a jelenkori Erdély területén. Jegyzetek Erdély és a kapcsolt részek XX. századi nemzetiségi statisztikájának történetéhez*. (Regio-könyvek 10. Kisebbségi könyvtár). Budapest: Regio – MTA Történettudományi Intézet.

Újságok, folyóiratok

Budapesti Hírlap 44–54. évfolyam (1924–1934)
Amerikai Magyar Népszava 29. évfolyam (1928)
Csendőrségi Lapok 23. évfolyam (1933)
Délmagyarország 13. évfolyam (1937)
Erdélyi Értesítő (1939)
Erdélyi Szemle 28. évfolyam (1943)
Gépészek Országos Szövetsége – Hivatalos Lap 40. évfolyam (1934)
Hargitaváralja 1–9. évfolyam (1936–1944)
Keleti Ujság 24–27. évfolyam (1941–1944)
Magyar Külpolitika 12. évfolyam (1931)
Magyar Nemzet 3. évfolyam (1940)
Magyar Nők Lapja 3. évfolyam (1941)
Magyarság 5–21. évfolyam (1924–1940)
Nemzeti Ujság 3–24. évfolyam (1921–1942)
Pesti Hírlap 53–59. évfolyam (1931–1937)
Reggeli Magyarország 51. évfolyam (1944)
Somogyi Ujság 16. évfolyam (1934)
Székely Nép 59–62. évfolyam (1941–1944)
Székely Szó 2. évfolyam (1942)
Szózat 7. évfolyam (1925)
Uj Magyarság 9–11. évfolyam (1942–1944)
Uj Nemzedék 7. évfolyam (1925)
Városok Lapja 31. évfolyam (1936)